

ARTYKUŁY I STUDIA

MICHAŁ TOMASZEWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Z dziejów przedostatniego bezkrólewia

Sprawa aukcji wojska w koronnych instrukcjach sejmikowych przed Sejmem konwokacyjnym 1733 roku

ABSTRACT

This article concerns the attitude of the Crown nobility towards the idea of an army auction during the interregnum of 1733. Based on parliamentary instructions to the convocation *Sejm*, an attempt was made to reconstruct the views of the Crown nobility concerning the demand to increase the armed forces of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The first part of the text refers directly to the views of the Crown nobility regarding the idea of auctions, whilst the second part deals with financial issues as well as fiscal and military projects presented in the acts of the *sejmiks*. The article includes two charts and one table that provide a graphical presentation of the research results.

Sejm 1717 r. określił komput wojska na 18 tys. porcji w Koronie oraz 6,1 tys. porcji na Litwie¹. „Tymczasowy kompromis, który trwał niemal pół wieku”, jak określił reformy Sejmu Niemego Michał Zwierzykowski²,

¹ Michał Nycz, *Geneza reform skarbowych sejmu niemego (studia z reform skarbowo-wojskowych z lat 1697–1717)* (Poznań: Poznańskie Towarzystwo Nauk, 1938), 212–213.

² Michał Zwierzykowski, „Kompromis, który trwał niemal pół wieku”, *Pieniądz i społeczeństwo na ziemiach polskich*, dodatek do *Mówią Wieki*, maj 9, 2019, 93–80. Kompromis wypracowany w 1716 r. podyktowany był głównie ogromnymi zniszczeniami gospodarczymi i demograficznymi kraju; Zwierzykowski, „Z dziejów negocjacji warszawskich przed Sejmem Niemym – geneza dwóch konstytucji: o regulaminie punktualnej płacy i dyscyplinie wojskowej w świetle diariusza autorstwa Antoniego Sebastiana Dembowskiego”, w *Studia nad*

wkrótce okazał się całkowicie niewystarczający pod względem bezpieczeństwa państwa, gdyż system porcjowy sprawiał, że praktycznie, w polu, państwo polsko-litewskie dysponowało znacznie mniejszą liczbą żołnierzy. U progu wojny o sukcesję polską amia koronna miała liczyć ok. 13 tys. żołnierzy, a armia litewska ok. 4 tys.³ W tym samym czasie sąsiedzi Rzeczypospolitej dysponowali siłami zbrojnymi ponad 10-krotnie przewyższającymi armie koronną i litewską łącznie⁴.

Reformy Sejmu Niemego, jak już wspomniano, z założenia miały być rozwiązaniem doraźnym⁵. Z góry zakładano w przyszłości zwiększenie komputu armii. Kwestia powiększenia liczebności wojska Rzeczypospolitej była wobec tego jednym z głównych problemów politycznych państwa polsko-litewskiego w XVIII w. Sprawa ta nabrała jednak większego rozgłosu dopiero za panowania Augusta III, po wojnie o tron polski z lat 1733–1736. Jednakże dominujący w polskiej historiografii pogląd, że chęć aukcji wojska przez szlachtę była wynikiem traumy przegranego konfliktu z Rosją i Saksonią, jest błędny⁶. Na zerwanym Sejmie 1735 r. nie zdobyto się nawet na zapowiedź aukcji wojska⁷, a postulaty dotyczące armii na sejmikach przedsejmowych w 1736 r. nie różniły się zbyt od tych w trakcie bezkrólewia⁸. Szlachta koronna już przed wspomnianym konfliktem postulowała zwiększenie komputu wojska Rzeczypospolitej. Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie projektów skarbowo-wojskowych dotyczących aukcji wojska w koronnych instrukcjach sejmikowych w wyjątkowym i newralgicznym

konfederacją tarnogrodzką i Sejmem Niemym, red. Tomasz Ciesielski (Warszawa: Neriton, 2020), 112.

³ Ciesielski, „Potencjał militarny Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie polskiej wojny sukcesyjnej 1733–1735. Wybrane aspekty”, *Klio* 25, nr 2 (2013): 86–67.

⁴ АНТОН А. Керсновский, *История русской армии*, t. 1 (Москва: Голос, 1992), 67; Władysław Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, t. 2, 1648–1795 (Warszawa: Gebethner i Wolff, 1936), 221; całość wojsk rosyjskich miała liczyć w kwietniu 1732 r. ponad 230 tys. żołnierzy; Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (dalej: BZNiO), rkps 6611, Tabella Jej Imperatorskiego Wieliczeſtwa, b.m., b.d., 816–819.

⁵ Nycz, *Geneza*, 209.

⁶ Stanowisko takie przedstawiali w swoich badaniach m.in.: Henryk Krawczak, „Sprawa aukcji wojska na sejmach za panowania Augusta III”, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 7, cz. 2 (1961): 11–12; Zofia Zielińska, „Rosja wobec polskich planów aukcji wojska w 1738 r.”, *Kwartalnik Historyczny* 107, z. 3 (2000): 3; wykład Zielińskiej, „Niesuwerenna Rzeczpospolita Augusta III”, Youtube, dostęp kwiecień 21, 2024, https://www.youtube.com/watch?v=jCx4Wc_EZIU&ab_channel=Kanon21Akademia; Henryk Olszewski, *Doktryny prawno-ustrojowe czasów saskich 1697–1740* (Warszawa: PWN, 1961), 286; Konopczyński, *Dzieje*, 2:221.

⁷ Olszewski, *Doktryny*, 284. Należy pamiętać jednak, że w sytuacji 1735 r. na Sejmie zabiegano i myślano przede wszystkim o pacyfikacji kraju.

⁸ Henryk Palkij, *Sejmy 1736 i 1738 roku. U początku nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej* (Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2000), 39.

czasie bezkrólewia. Ma również udowodnić, że szlachta formułowała precyzyjne (jak na specyfikę instrukcji sejmikowych) postulaty dotyczące aukcji jeszcze przed wojną o tron polski.

Propozycja zwiększenia komputu o 8 tys. porcji pojawiła się już w trakcie trwania sejmu 1718 r., czyli rok po uchwaleniu reform Sejmu Niemego⁹. Z kolei w niektórych pismach politycznych postulat zwiększenia liczebnego sił zbrojnych pojawiał się w latach dwudziestych¹⁰. Szukano przede wszystkim pomysłów na nowe źródła dochodów skarbu publicznego, gdyż zniszczone wielką wojną północną państwo nie mogło jeszcze pozwolić sobie na skokowe zwiększenie ciężarów podatkowych. Przede wszystkim dotyczyło to nie lubianego przez szlachtę podatku pogłównego w Koronie i podymnego na Litwie¹¹. Pierwszym Sejmem, przed którym sejmiki poważniej podjęły temat aukcji wojska, był Sejm 1722 r.¹² Sprawa ponownie odżyła na Sejmie 1726 r., obradującym w atmosferze zagrożenia zewnętrznego¹³. Poszukiwanie dodatkowych funduszy zaowocowało pierwszą faktyczną aukcją – uchwaleniem na Sejmie 1726 r. podatku łanowego wybranieckiego, który pomimo optymistycznych założeń przyniósł wojsku koronnemu w 1729 r.

⁹ Urszula Kosińska, „Stosunek szlachty na sejmach 1718–1720 do postanowień traktatu warszawskiego i Sejmu Niemego”, w *Sejm Niemy. Między mitem a reformą państwa*, red. Zwierzykowski (Warszawa: Wyd. Sejmowe, 2019), 271; Kosińska, *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego* (Warszawa: Wyd. Naukowe Sempier, 2003), 35.

¹⁰ Ciesielski, „Litwini wobec problemu aukcji wojska na sejmach Rzeczypospolitej w latach 40. XVIII wieku”, w *Parlamentskiya struktury wladzy w sistemye dzarzazhnaha kiravannya Vyalikaha Knyastva Litovskaha i Rechy Paspalitay u XV–XVIII stahoddzyakh*, red. Stsyapan F. Sokal i Andryey M. Yanushkevich (Mińsk: BIP-S Plus, 2008), 296; Józef Gierowski, oprac., *Rzeczpospolita w dobie upadku 1700–1740. Wybór źródeł* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1955), 276.

¹¹ Nycz, *Geneza*, 53–57. W litewskich instrukcjach sejmikowych na sejm konwokacyjny i elekcyjny większość szlachty litewskiej domagała się zniesienia podymnego; Andrej Macuk, *Gramadska-palityčnae žyccė Válikaga Knástva Litoŭskaga ŭ časy beskaraleŭja 1733–1735 gg.* [A. Мацук, Грамадска-палітычнае жыццё Вялікага Княства Літоўскага ў часы бескаралейя 1733–1735 гг.] (Mińsk: Biełaruskaja nawuka, 2020), 104; Michał Tomaszewski, „Ustawodawstwo sejmowe doby bezkrólewia 1733 r. a bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Rzeczypospolitej”, *Studia z Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej* 24 (2024) (w druku).

¹² Olszewski, *Doktryny*, 190.

¹³ Opowiadał się za nią m.in. sejmik wielkopolski; Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732* (Poznań: Wyd. Poznańskie, 2010), 325; Zwierzykowski, „Instrukcja posłom sejmiku wielkopolskiego na sejm 1726 r.”, w *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732* (dalej: ASPK), red. Zwierzykowski, Robert Kołodziej i Andrzej Kamieński (Poznań: Wyd. UAM, 2008), 999–1000; na sejmiki listy wysłali również wojewoda mazowiecki, regimentarz generalny koronny Stanisław Poniatowski oraz prymas Teodor Potocki. Znalazły się w nich postulaty aukcji wojska; Zwierzykowski, *Samorząd*, 323.

zaledwie jeden słaby, 666-porcjowy, Regiment Pieszy Łanowy¹⁴. W listach niektórych dygnitarzy państwowych – regimentarza generalnego i prymasa – na sejmiki 1730 r. również znalazły się postulaty aukcji¹⁵. Tuż przed rozpoczęciem bezkrólewia, podczas kampanii przedsejmowej w 1732 r. na sejmiki zostało rozesłane pismo z kancelarii królewskiej dotyczące projektu reform. Znalazły się tam również postulaty dotyczące powiększania liczby wojska poprzez rewizję łąnów wybranieckich, wprowadzenia młynowego (podatku od młynów) oraz otwarcia mennicy. Reforma miała również obejmować znalezienie funduszy na utrzymanie artylerii oraz twierdz¹⁶. Nie były to jednak konkretne propozycje, czy też zakrojone na szeroką skalę postulaty reform. Zarówno wobec niebezpieczeństw wewnętrznych, jak i zewnętrznych, dla szlachty koronnej niejako oczywiste stało się staranie o powiększenie siły militarnej państwa. Szlachta koronna to dostrzegała, niektóre sejmiki postulowały aukcję również w instrukcjach na Sejm 1732 r.¹⁷ i na Sejm styczniowy 1733 r.¹⁸ Kolejną, również zaledwie symboliczną zmianą w sile militarnej Rzeczypospolitej, było przeznaczenie dodatkowych 200 porcji na garnizon zamku krakowskiego na mocy zapisu konfederacji generalnej, uchwalonej na Sejmie konwokacyjnym w 1733 r. Fundusze na ten oddział miały pochodzić z odnalezionych po 1729 r. łąnów wybranieckich¹⁹.

Rzeczywiście, poważniejsze projekty aukcji wojska powstały dopiero w trakcie polskiej wojny sukcesyjnej lub tuż po niej. Jednym z pierwszych był projekt wojewody ruskiego, ks. Augusta Czartoryskiego, opublikowany na przełomie 1733 i 1734 r., więc już w trakcie działań zbrojnych. Zakładał

¹⁴ Ciesielski, *Armia koronna w czasach Augusta III* (Warszawa: Wyd. DiG, 2009), 21.

¹⁵ Zwierzykowski, *Samorząd*, 322–325; ASPK, 1062–1067.

¹⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Publiczne Potockich (dalej: APP), 58, Propozycje przed sejmem, b.m., b.d., 691–703; ASPK, 1062–1065.

¹⁷ „Instrukcja ziemi halickiej na sejm nadzwyczajny 1732, 31 VII 1732”, w *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Państwowego we Lwowie w dalszym ciągu wydawnictwa fundacyi Al. hr. Stadnickiego*, t. 25, *Lauda sejmikowe halickie 1696–1772*, wyd. Wojciech Hejnosz (Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1931), 204. Warto nadmienić, że postulowane przez szlachtę propozycje dotyczące zwiększenia siły zbrojnej były w tym czasie dość powtarzalne i zgłaszane praktycznie przed każdym sejmem.

¹⁸ „Instrukcja województwa bełskiego na sejm nadzwyczajny 1732 r., 28 VIII 1732”, w *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1696–1772 (1792)* (dalej: ASWB), wyd. Zwierzykowski i Kołodziej (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2021), 381.

¹⁹ *Volumina Legum. Prawa, konstytucje i przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego i wszystkich prowincji należących na walnych sejmach uchwalonych* (dalej: *Volumina Legum*), t. 6 (Sankt Petersburg: J. Ohryzko, 1860), 288; Ciesielski, *Armia*, 21. Nie można uznać garnizonu krakowskiego jako części armii koronnej, toteż nie zalicza się tej zmiany jako aukcji wojska. Był to wprawdzie oddział państwowy, lecz nie podlegał komendzie regimentarza generalnego koronnego, a starosty krakowskiego, któremu konfederacja generalna oddała nad nim pieczę.

on rozbudowanie armii Rzeczypospolitej do 276 tys. porcji, co było jednak w tamtych warunkach całkowicie nierealne²⁰. Kolejnym, anonimowym, był projekt wystawienia 20021 piechoty i dragonii z dymów prywatnych, duchownych i królewskich. Zakładał on wyprawę jednego żołnierza z 20 dymów. Prawdopodobnie jednak była to tylko koncepcja tymczasowa, z przeznaczeniem na toczącą się wówczas wojnę²¹. Niestety, koncepcje te nie uwzględniały konkretnego wyjaśnienia, skąd pozyskać fundusze na taką liczbę wojska. Inaczej sprawa ma się z postulatami skarbowo-wojskowymi szlachty koronnej w 1733 r., w których niejednokrotnie mamy do czynienia z konkretnymi projektami finansowymi.

Sprawą aukcji wojska w historiografii zajmowali się przede wszystkim Henryk Krawczyk, Tomasz Ciesielski, Henryk Olszewski oraz Henryk Palkij. Zaowocowało to pewną liczbą publikacji na ten temat²². Na marginesie swoich badań badacze poszczególnych sejmików jedynie fragmentarycznie uwzględnili kwestię aukcji wojska – Grzegorz Glabisz dla sejmiku wielkopolskiego²³ oraz Adam Lisek dla sejmików mazowieckich²⁴, ruskich²⁵, sejni-

²⁰ Ciesielski, *Armia*, 22; AGAD, APP, 61, Projekt aukcji wojska, b.m., b.d., 45.

²¹ BZNiO, rkps 302, Projekt wystawienia piechoty i dragonii, b.m., b.d., 569–570. W tej sygnaturze znajdują się aż trzy projekty aukcji wojska: 504, 569 i 695. Ten ostatni wydał w swojej pracy Gierowski, *Rzeczpospolita*, 278.

²² Palkij, *Sejmy*, 123–141; Palkij, „Praca komisji aukcji wojska w latach 1736–1738”, *Kwartalnik Historyczny* 106, nr 1 (1999): 19–44; Krawczak nie wspomina o jakichkolwiek projektach aukcji przed 1734 r. (z wyjątkiem propozycji dworu na Sejm 1732 r.); Krawczak, „Sprawa aukcji”, 3–44; Ciesielski, *Armia*, 22, Ciesielski, „Litwini”; Olszewski, *Doktryny*. Również inni autorzy wzmiankowali o sprawie aukcji wojska: Emanuel Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim* (Warszawa: PWN, 1957), Zielińska, *Walka „familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752* (Warszawa: PWN, 1983); Zielińska, „Rosja wobec polskich planów aukcji wojska w 1738 r.”, 3–25; Zielińska, „Rosja wobec polskich planów aukcji wojska w 1740 roku”, *Ikonotheka* nr 13 (1998): 248–254; Rafał Niedziela, *Pisma polityczne w okresie bezkrólewia i wojny o tron polski po śmierci Augusta II Mocnego (1733–1736)* (Kraków: Historia Jagellonica, 2005).

²³ Grzegorz Glabisz, „Województwa poznańskie i kaliskie w bezkrólewiu 1733 r.”, w *W podróży przez wiek osiemnasty. Studia i szkice z epoki nowożytnej. Dedykowane Profesorowi Jerzemu Dygdałowi*, red. Adam Perłakowski, Monika Wyszomirska i Zwierzykowski (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2015), 58.

²⁴ Adam Lisek, „Postulaty polityczne szlachty województwa mazowieckiego na sejmikach poselskich przed konwokacją 1733 roku”, *Wiek Stary i Nowy* 14, nr 19 (2019): 143–161, <https://doi.org/10.31261/WSN.2019.19.10>.

²⁵ Lisek, „Uwagi w sprawie orientacji politycznej szlachty ziemi chełmskiej w latach 1733–1736”, *Rocznik Przemyski. Historia* 39 (2003): 67; Lisek, „Wokół postawy szlachty województwa ruskiego na sejmikach przedsejmowych, relacyjnych i sejmach okresu bezkrólewia oraz w okresie wojny domowej w latach 1733–1736”, w *Nad społeczeństwem staropolskim*, t. 1, red. Karol Łopatecki i Wojciech Walczak (Białystok: Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, 2007), 109; Lisek, *Obóz stanisławowski w województwie ruskim w okresie bezkrólewia i wojny o tron polski w latach 1733–1736* (Kraków: Universitas, 2014).

ku sandomierskiego²⁶, bełskiego²⁷ oraz lubelskiego²⁸. W kwestii skarbowości niezbędne dla niniejszych badań okazały się dwie prace – Ciesielskiego²⁹ oraz Michała Nycza³⁰. Wprawdzie Palkij we wstępie do swojego artykułu zaznaczał, że idea aukcji wojska pojawiała się już na sejmikach przedkonwokacyjnych 1733 r., to jednak kwestii tej nie rozwinął, a sprawę aukcji kojarzy się jednak w historiografii z Sejmami 1736, 1738, 1740 i 1744 r.³¹ Ten sam badacz w swoim artykule już we wstępie podkreślił wyraźnie, że „Problem ten niewątpliwie wymaga dalszych badań”³². Niniejszy artykuł stanowi odpowiedź na tę palącą potrzebę, głównie dlatego, że w literaturze przedmiotu nie ma zbiorczej i głębokiej analizy postulatów skarbowo-wojskowych szlachty koronnej odnośnie do aukcji w latach 1717–1733³³. Podobne wnioski dotyczące potrzeby dalszych badań nad tematem wysunął Ciesielski³⁴. Do tego potrzebne było zgromadzenie obszernej bazy źródłowej do większości sejmików w bezkrólewiu, aby wykazać, że szlachta koronna postulowała w swojej większości aukcję wojska jeszcze przed polską wojną sukcesyjną³⁵. Kluczowe

²⁶ Lisek, „Stosunek szlachty województwa sandomierskiego do powtórnej elekcji Stanisława Leszczyńskiego i wojny o tron polski w latach 1733–1736”, w *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*, red. Henryk Lulewicz i Marek Wagner (Siedlce: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2013), 281; Lisek, „Aktywność obozu stanisławowskiego w województwie sandomierskim w latach 1733–1736”, w *Od Lwówka Śląskiego do Lwowa. Studia i materiały z dziejów południowej Polski*, red. Zdzisław Budzyński (Rzeszów: Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012), 279.

²⁷ Lisek, „Postawa polityczna szlachty bełskiej w okresie 1733–1736”, w *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku*, red. Henryk Gmiterek i Janusz Łosowski (Kraków: Avalon, 2010), 174.

²⁸ Lisek, „Kilka uwag o postawie stronników Stanisława Leszczyńskiego w województwie lubelskim na sejmach i sejmikach okresu bezkrólewia i wojny o tron polski 1733–1734”, *Wiek Stary i Nowy* 16, nr 21 (2021): 119, <https://doi.org/10.31261/WSN.2021.21.07>. O sejmiku lubelskim pisała również Agnieszka Panek, „Stanowisko szlachty lubelskiej i jej przywódców wobec wojny o tron Polski (1733–1735)”, w *Polska – Saksonia w czasach unii (1697–1763). Próba nowego spojrzenia*, red. Kazimierz Bartkiewicz (Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1998).

²⁹ Ciesielski, *Armia*.

³⁰ Nycz, *Geneza*.

³¹ Patrz cytowane już w tej pracy dwa artykuły Zielińskiej o stosunku Rosji do aukcji wojska na sejmach 1738 i 1740 r.

³² Palkij, „Praca”, 20.

³³ W odniesieniu do całej Korony, a nie do konkretnego sejmiku.

³⁴ Ciesielski, „Problematyka badań nad skarbowością polską i litewską czasów saskich (lata 1717–1764)”, *Miscellanea Historico-Archivistica* 12 (2000): 96.

³⁵ Nie było to spowodowane poczuciem grozy obcej interwencji – szczególnie na początku bezkrólewia nie pojawiały się w jedynej wówczas drukowanej gazecie – *Kurjerze Polskim* informacje o groźbach interwencji sąsiednich mocarstw; Jerzy Dygdała, „Polityka informacyjna prymasa

okazało się przede wszystkim zgromadzenie większości instrukcji sejmikowych. Ponadto postawa szlachty nie ograniczała się jedynie do pozytywnego nastawienia odnośnie do reformy, lecz także skutkowała układaniem na sejmikach projektów skarbowo-wojskowych. Dowodzi to, że przegrany konflikt z lat 1733–1736 nie był główną i bezpośrednią przyczyną chęci szlachty do zwiększenia siły zbrojnej Rzeczypospolitej.

Źródła do badań nad sprawą aukcji wojska w postulatach szlachty stanowią przede wszystkim materiały sejmikowe. Tytułowe instrukcje to dokumenty sporządzane w trakcie obrad sejmikowych, które obowiązywały posłów danej ziemi czy województwa podczas trwania sejmiku walnego. Zawierały one w sobie, zazwyczaj w formie punktowej, postawę danego sejmiku odnośnie do wszelkiej materii, którą zamierzano poruszyć na sejmie. Zazwyczaj oryginały tych materiałów znajdziemy w księgach grodzkich, gdzie oblatowano je po zakończonym sejmiku. Baza źródłowa do niniejszego artykułu to głównie materiały rękopiśmienne z archiwów krajowych. Na pierwszy plan wysuwają się dwie największe kolekcje akt sejmikowych. Przede wszystkim są to tzw. Teki Pawińskiego, znajdujące się w Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Nie były to jednak materiały wystarczające, by podjąć tego rodzaju rozważania. Drugim zbiorem, głównie instrukcji sejmikowych, jest Archiwum Kossowskich z Głogowy, znajdujące się w zasobie Archiwum Państwowego w Łodzi³⁶. To właśnie z tych dwóch wyżej wymienionych kolekcji pochodzi większość materiałów. Najcenniejsze są jednak oryginalne dokumenty sejmikowe zachowane w księgach grodzkich w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. W pozostałych archiwach państwowych również znajdują się serie ksiąg grodzkich, a w nich akta sejmikowe. Warto wspomnieć tutaj o Archiwum Narodowym w Krakowie, Archiwum Państwowym w Lublinie, Gdańsku i innych. Pozostałe materiały można znaleźć w kopiariuszach i sylwach rozsianych w bibliotekach i archiwach na terenie całego kraju. Kolekcję akt rękopiśmiennych, służących do pracy nad artykułem, uzupełniają oczywiście coraz liczniejsze edycje materiałów sejmikowych³⁷.

Teodora Potockiego w bezkrólewiu 1733 roku”, w *Rozprawy z dziejów XVIII wieku. Z dziejów komunikacji społecznej epoki nowożytnej*, red. Jerzy Wojtowicz (Toruń: Wyd. UMK, 1993), 67–69.

³⁶ W kolekcji tej znaleźć można również wiele instrukcji litewskich na sejm konwokacyjny i elekcyjny 1733 r.

³⁷ *Akta grodzkie i ziemskie z archiwum t. z. bernardyńskiego we Lwowie w dalszym ciągu wydawnictwa fundacyi Al. hr. Stadnickiego*, t. 23, *Lauda sejmikowe wiszeńskie, lwowskie, przemyskie i sanockie 1731–1772*, wyd. Antoni Prochaska (Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1928) (dalej: AGZ); Zwierzykowski, wyd., *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1733–1763* (Warszawa: Wyd. DiG, 2015); ASWB; *Dzieje Ziemi Kujawskiej oraz Akta historyczne do nich służące*, t. 5, *Lauda i instrukcje 1733–1795*, wyd. Adolf Pawiński (Warszawa: W Drukarni

W trakcie badań udało się zgromadzić 33 instrukcje koronne na Sejm konwokacyjny³⁸, w których wpisywano postulaty danego województwa lub ziemi i kwestie do poruszenia na sejmie. Jednakże w przypadku ziemi różańskiej oraz sejmiku wielkopolskiego i generalnego mazowieckiego, pomysł aukcji wojska wpisano do laudum³⁹. Nie udało się wobec tego (pomijając połączone lauda z instrukcją) znaleźć instrukcji czterech sejmików powiatowych pomorskich, braclawskiego, czernihowskiego, bielskiego, mielnickiego, nurskiego i gostynińskiego. Ponadto województwo pomorskie nie ułożyło instrukcji⁴⁰. Brak instrukcji pruskich sejmików powiatowych nie stanowił przeszkody dla odtworzenia ich postulatów, gdyż znana jest instrukcja generału pruskiego na konwokację. Oznacza to, że udało się zrekonstruować poglądy i postulaty ok. 85% sejmików koronnych⁴¹. Artykuł ma na celu szczegółowe zaprezentowanie postulowanych przez szlachtę koronną w instrukcjach rozwiązań skarbowo-wojskowych, dotyczących planowanej aukcji wojska. Ma być to więc analiza tzw. efektu końcowego obrad sejmikowych, a nie badania nad kampanią przedsejmową. Tekst, oprócz wstępu i podsumowania, składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza dotyczy samego zagadnienia postawy szlachty koronnej wobec kwestii aukcji wojska, a druga skupia się na postulatach skarbowych tejże szlachty, dotyczących utrzymania nowych oddziałów. Artykuł został opatrzony dwoma wykresami oraz jedną tabelą, które pomogły w graficznym przedstawieniu wyników badań.

Postawa szlachty koronnej wobec aukcji

Aż 24 zgromadzenia szlacheckie w Koronie (na 33 zbadane z ogółu 39, które układały instrukcje⁴²) wyraziły w rozmaity sposób chęć powiększenia siły zbrojnej Rzeczypospolitej. Zapisy te znalazły się w 21 instrukcjach oraz 3 lau-

Józefa Bergera, 1888) (dalej: DZK); Franciszek Kulczycki, wyd., *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej* (Kraków: Akademia Umiejętności, 1887) (dalej: LSZD).

³⁸ Lub lauda łączone z instrukcjami. Ponadto instrukcja lubelska jest niepełna.

³⁹ AGAD, Księgi Grodzkie Różańskie (dalej: KGR), Relacje Oblaty 21, Laudum ziemi różańskiej, Różan, 11 III 1733 r., 440; Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dalej: BPAU/PAN w Krakowie), 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

⁴⁰ Stanisław Achremczyk, „Obóz stanisławowski w Prusach Królewskich w latach 1733–1736”, *Rocznik Gdański* 46, z. 1 (1986):117.

⁴¹ 33 sejmiki z 39, które ułożyły instrukcje. Z zasady sejmiki powiatowe oraz wojewódzkie w Prusach Królewskich nie formowały instrukcji na Sejm walny tylko na sejmik generalny pruski.

⁴² Ogół sejmików w Koronie wynosił 47. Jednakże na Sejm walny wysyłało posłów w tym okresie sejmików 39 (odejmując 3 sejmiki wojewódzkie i 5 powiatowych, które wysyłały posłów na generał pruski i dopiero tam uchwalano instrukcje na Sejm walny).

dach⁴³. W dalszych 9 instrukcjach szlachta koronna nie odniosła się w żaden sposób do powiększenia siły zbrojnej państwa polsko-litewskiego. Z kolei nie udało się znaleźć 6 instrukcji sejmikowych na Sejm walny (zob. tab. 1)⁴⁴. Oznacza to, że w ok. 73% zbadanych instrukcji koronnych na Sejm konwokacyjny szlachta opowiedziała się za aukcją wojska. Nie jest to bynajmniej odsetek spektakularny, jednakże dobitnie pokazuje, że większość szlachty koronnej w 1733 r. myślała o aukcji wojska. Kolejną istotną kwestią jest fakt, że szlachta umieszczała postulat powiększenia siły zbrojnej samodzielnie i z własnej inicjatywy, gdyż w pismach prymasa na sejmiki, dotyczących materii do poruszenia na sejmie, nie znalazł się żaden zapis o aukcji⁴⁵. Kwestię powiększenia państwowej siły zbrojnej należy zdecydowanie rozróżnić z wysiłkami sejmików koronnych w trakcie bezkrólewia na rzecz bezpieczeństwa lokalnego, tj. wystawiania najróżniejszych wojsk wyprawnych. Miały to być oddziały wystawiane tymczasowo, na czas *interregnum*, z zadaniem ochrony poszczególnych województw, ziem i powiatów. Każdy sejmik decydował w tej sprawie osobno, ustanawiając wyprawę lub uchwalając partykularne podatki na własne oddziały⁴⁶. Kwestia ta zasługuje na osobne opracowanie.

Argumenty wysuwane za powiększeniem komputu wojska były dość oczywiste, dostrzegano potrzebę wzmocnienia sił krajowych, by opatrzyć granice państwa. Ważna była również kwestia odstraszenia, tak aby żaden z sąsiadów nie ważył się naruszyć granic Rzeczypospolitej. Tak o tej kwestii pisała, już w pierwszym punkcie swojej instrukcji, szlachta czerska:

„jest potrzebna *securitas* granic koronnych i W.Ks.L. *in armato et numero milite*, abyśmy mogli przed obcemi w tym punkcie *non dictis sed factis extendere* i pokazać siły nasze *in actu ad resistendum* gotowe”⁴⁷.

Nie wszystkie sejмки podeszły do sprawy aukcji wojska tak gorliwie. Szlachta kijowska wprawdzie nie sprzeciwiała się powiększeniu wojska,

⁴³ Sejmik średzki połączył laudum z instrukcją, podobnie jak sejmik generalny mazowiecki i różański.

⁴⁴ Nie zostały tu wliczone okręgi sejmikowe, które nie wybierały posłów bezpośrednio na sejm walny, a więc nie uchwalały dla nich instrukcji.

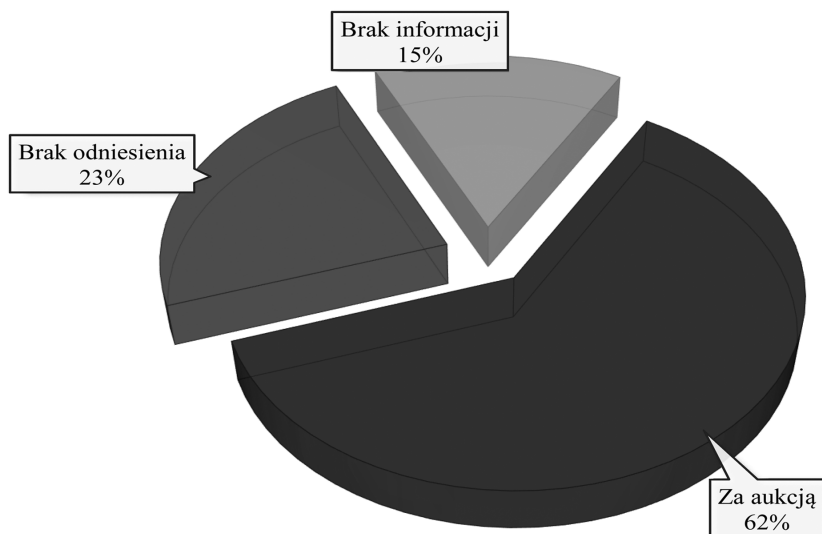
⁴⁵ ASPK, 18–20; „Promovenda na sejmikach antekonwokacyjnych”, w *ibid.*, 161–163; „Item promovenda puncta na sejmikach”, w *ibid.* 163; BZNiO, rkps 6611, Promovenda na sejmikach antekonwokacyjnych, b.m., b.d., 161.

⁴⁶ Oddziały takie wystawiły: województwa kujawskie, bełskie, sandomierskie, wołyńskie oraz ziemia sochaczewska, liwska, nurska, wiska, zakroczymska, czerska, bielska oraz drohicka; Tomaszewski, „Z dziejów przedostatniego bezkrólewia. Szlachta koronna wobec zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego Rzeczypospolitej w 1733 r.” (praca magisterska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2023), 95–103.

⁴⁷ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: AP w Łodzi), Archiwum Kossowskich z Głogowy (dalej: AKG), 27, Instrukcja ziemi czerskiej na sejm konwokacyjny, Czersk, 11 III 1733 r., 5–7.

jednak praktycznie się do niej nie odniosła. Zastrzegano jedynie, że gdyby do aukcji doszło, to posłowie mieli starać się, by chorągiew pancerna łowczego kijowskiego Adama Steckiego, stacjonująca w Białej Cerkwi, została ujęta w kompucie i zluzowana przez inny oddział w służbie nadgranicznej. Posłowie tego województwa nie dostali jednak bezpośrednich wytycznych, by wspierać postulat powiększenia komputu⁴⁸. Bardzo podobną sytuację spotykamy w instrukcji generału ruskiego, którego posłowie w razie uchwalenia aukcji wojska „żadną miarą pozwolić nie mają na taryfę *anni* 1622 *et* 1661”⁴⁹. Czasami również ograniczano się jedynie do lakonicznego stwierdzenia, że: „aukcja wojska jest potrzebna”⁵⁰, nie rozwijając dalej tej kwestii⁵¹.

Wykres 1. Procentowy podział sejmików względem postulatu aukcji wojska

Źródło: opracowanie własne autora.

Inną kwestią był termin aukcji wojska. Potwierdziła się hipoteza Palikija o tym, że szlachta koronna nie myślała raczej o aukcji poprzez komisję

⁴⁸ Upomniano się jedynie o rewizję taryf podatkowych; *ibid.*, 44, Instrukcja województwa kijowskiego na sejm konwokacyjny, Żytomierz, 18 III 1733 r., 1–11. Podstawę opracowania powyższego wykresu stanowią zebrane w toku badań instrukcje sejmikowe (patrz bibliografia).

⁴⁹ „Instrukcja sejmiku generalnego ruskiego na sejm konwokacyjny, Sądowa Wisznia, 16 III 1733”, w AGZ, 23:7–17.

⁵⁰ AGAD, KGR, Relacje Oblaty 21, Laudum ziemi różańskiej, Rózan, 11 III 1733 r., 440.

⁵¹ Podobnie potraktowały aukcję wojska sejmiki ruski, generalny pruski i kijowski.

sejmową (jak w 1736 r.), tylko bezpośrednio na Sejmie⁵². Większość sejmików nie wyznaczyła również konkretnej daty, jednakże niektóre⁵³ chciały uchwalenia w tej sprawie konstytucji już na sejmie konwokacyjnym. Sejmik rawski był bodajże najgorliwiej nastawiony wobec aukcji wojska. Przedstawiał ją jako dla wszystkich oczywistą, „*in oculi omnium versatur necessitas* [w oczach wszystkich wchodząca konieczność – tłum. M.T.]”. Ponadto szlachta rawska nalegała, by powiększenie wojska przeprowadzić jak najszybciej, najlepiej w trakcie bezkrólewia. Gdyby było to jednak niemożliwe, nalegano, by postulat aukcji został włączony w *pacta conventa* przyszłego władcy⁵⁴. Również na sejmiku w Wieluniu chciano uchwalić większy komput wojska jeszcze na Sejmie: „zlecamy ichm. panom posłom, aby aukcja wojska *omnino* na sejmie przyszłym, da Bóg, konwokacyjnym uchwalona była”⁵⁵. Z kolei sejmik generalny mazowiecki odkładał aukcję na dalszy termin, tak aby podskarbi wielki koronny przedstawił najpierw na Sejmie projekt źródeł funduszy na utrzymanie wojska:

„*In reliquo* zda się nam upraszać tegoż jm. pana podskarbiego wielkiego koronnego, aby projekt ułożyć i stanom R.P. komunikować raczył, przez pokazanie wiadomych sposobów, jakimi by płaca pewna i punktualna *augeri* mogła”⁵⁶.

Nieliczne sejмки zgodziły się na aukcję wojska jedynie w danym autoramencie (zob. tab. 1). Szlachta wielkopolska pozwalała swoim posłom zgadzać się na powiększenie komputu jedynie w ramach jazdy narodowego autoramentu: „a jeżeliby *ex rationibus securitatis publicae* do aukcji wojska przyjsć miało, tedy żeby nie cudzoziemskiego, ale polskiego autoramentu augmentowane było”⁵⁷. Ten sam postulat podjęła szlachta krakowska, tłumacząc to potrzebą zaciągu większej liczby młodej szlachty do wojska: „Ponieważ cudzoziemskiego zaciągu wojska *superat* [przewyższa – tłum. M.T.] polskiego autoramentu komput, więc polskiego autoramentu wojska aukcją aby postanowiła R.P. dla pomieszczenia się braci synów szlacheckich pod chorągwiami”⁵⁸. Sejмки średzki

⁵² Palkij, „Praca”, 20. Wynikało to najprawdopodobniej z niechęci szlachty do delegowania prawa do decydowania w tej sprawie komisji oraz pragnienia załatwienia kwestii aukcji bardziej „bezpośrednio”.

⁵³ Sejмки rawski i wieluński.

⁵⁴ AP w Łodzi, AKG, 25, Instrukcja ziemi rawskiej na sejm konwokacyjny, Rawa, 18 III 1733 r., 1–12.

⁵⁵ Ibid., 21, Instrukcja ziemi wieluńskiej na sejm konwokacyjny, Wieluń, 20 III 1733 r., 4.

⁵⁶ BPAU/PAN w Krakowie, 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

⁵⁷ Glabisz, „Województwa”, 58; „Laudum sejmiku średzkiego, 18 III 1733”, w ASPK, 28.

⁵⁸ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: AN w Krakowie), Księgi Grodzkie Krakowskie, Relacje Inducta (dalej: KGK), 827, Instrukcja województwa krakowskiego na sejm konwokacyjny, Proszowice, 24 III 1733 r., 495.

i proszowicki były w tym poglądzie odosobnione, gdyż większość zgromadzeń szlacheckich nie odniosła się precyzyjnie do tego, w którym autoramencie miałyby być przeprowadzona aukcja. Częściej niż żądanie powiększenia komputu jazdy, pojawiała się słuszną chęć podwyższenia liczby piechoty i dragonii. Postulat poszerzenia wyłącznie autoramentu cudzoziemskiego wysunęły sejmiki podolski, czerski oraz generalny mazowiecki⁵⁹, natomiast szlachta sandomierska sugerowała aukcję w dwóch autoramentach⁶⁰. Wyjątkiem pozostaje również szlachta chełmińska, która w swojej instrukcji na sejmik generalny pruski wyraziła chęć wystawienia regimentu z Prus Królewskich, którego zadaniem miałyby być ochrona prowincji. Na jednostkę tę miało się przede wszystkim dołożyć miasto Gdańsk⁶¹.

Nieliczne były również postulaty dotyczące szczegółów aukcji wojska. Zazwyczaj szlachta koronna skupiała się na bardziej istotnej kwestii – obmyśleniu funduszy na powiększenie komputu, jednak dwa sejmiiki odniosły się do kilku szczegółów dotyczących nowych oddziałów. Szlachta krakowska postulowała, by wszystkie chorągwie w armii Rzeczypospolitej liczyły 100 koni: „który komput sto koni pod jedną chorągwią aby był postanowiony”⁶². Był to zapis słuszny, gdyż większość komputowych chorągwi koronnych liczyła etatowo 25–80 ludzi. Powiększając liczebność żołnierzy, a nie samych chorągwi, tym samym zwiększano liczbę pocztowych i towarzyszy, tj. szeregowych żołnierzy, unikając dodatkowych funduszy na rotmistrzów, poruczników, chorążych, doboszów, kapelanów, trębaczy i cyrulików⁶³. Kolejnym słusznym postulatem było domaganie się przez szlachtę podolską, w ramach aukcji, pomnożenia wyłącznie liczby szeregowych żołnierzy: „Aukcja wojska, aby już [nie] generałów, pułkowników i innych oficerów, ale samych gemeynów [szeregowych – M.T.] nastąpiła”⁶⁴. Tym samym odniesiono się do problemu ślepych porcji, który był główną przyczyną niskiej liczby szeregowców w wojskach Rzeczypospolitej.

⁵⁹ AP w Łodzi, AKG, 42, Instrukcja województwa podolskiego na sejm konwokacyjny, Kamieniec Podolski, 18 III 1733 r., 1–6; 27, Instrukcja ziemi czerskiej na sejm konwokacyjny, Czersk, 11 III 1733, 5–7; BPAU/PAN w Krakowie, 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

⁶⁰ BPAU/PAN w Krakowie, 8340, Instrukcja województwa sandomierskiego na sejm konwokacyjny, Opatów, 18 III 1733 r., 419.

⁶¹ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: AP w Gdańsku), Akta Miasta Gdańska, Recesy stanów Prus Królewskich, 215, Instrukcja województwa chełmińskiego na generał pruski, Kowalewo, 18 III 1733 r., 59.

⁶² AN w Krakowie, KGK, 827, Instrukcja województwa krakowskiego na sejm konwokacyjny, Proszowice, 24 III 1733 r., 495.

⁶³ Ciesielski, *Armia*, 251–253.

⁶⁴ AP w Łodzi, AKG, 42, Instrukcja województwa podolskiego na sejm konwokacyjny, Kamieniec Podolski, 18 III 1733 r., 2.

Tabela 1. Postawa sejmików koronnych wobec aukcji wojska

Sejmiki opowiadające się za aukcją wojska (24) ^a	Sejmiki, które nie odniosły się do aukcji wojska (9)	Brak informacji (6)
– sejmik wielkopolski (tylko autorament narodowy) – sejmik generalny mazowiecki (tylko autorament cudzoziemski) – sejmik generalny pruski (tylko wzmiankowo, brak sprzeciwu) – województwo bełskie – województwo inflanckie – województwo kijowskie (tylko wzmiankowo, brak sprzeciwu) – województwo krakowskie (tylko autorament narodowy) – województwo lubelskie – województwo łęczyckie – województwo płockie – województwo podolskie (tylko autorament cudzoziemski) – województwo ruskie (tylko wzmiankowo, brak sprzeciwu) – województwo sandomierskie (oba autoramenty) – województwo sieradzkie – ziemia chełmska – ziemia ciechanowska – ziemia czerska (tylko autorament cudzoziemski) – ziemia liwska – ziemia łomżyńska – ziemia rawska – ziemia różańska (tylko wzmiankowo, brak sprzeciwu) – ziemia wieluńska – ziemia wiska – ziemia zakroczymska	– sejmik dobrzyński – sejmik drohicki – sejmik halicki – sejmik kujawski – sejmik oświęcimsko-zatorski – sejmik sochaczewski – sejmik warszawski – sejmik wołyński – sejmik wyszogrodzki	– sejmik bielski – sejmik braclawski – sejmik czernichowski – sejmik gostyniński – sejmik mielnicki – sejmik nurski

^a W nawiasach podano, czy dany sejmik sprecyzował, w którym autoramencie miała nastąpić aukcja – w narodowym, cudzoziemskim lub w obu. Brak odniesienia w nawiasie oznacza, że w dany sejmik nie sprecyzował tej kwestii. Ponadto szlachta kijowska oraz ruska odniosła się do sprawy aukcji bardzo pobieżnie, nie wskazując, że jest to sprawa ważna i potrzebna. Sejmiki te nie wyraziły jednak sprzeciwu.

Na przykład, Regiment Pieszy Łanowy, którego budżet określono na 666 porcji, liczył przeciętnie ok. 200–250 szeregowych żołnierzy. Na sztab regimentu przeznaczano aż 20% funduszy⁶⁵. Nieco lepiej sytuacja wyglądała w przypadku autoramentu narodowego, gdzie nie funkcjonowały sztaby. W chorągwi węgierskiej buławy polnej, liczącej 100 porcji, zwykle służyło ok. 60 szeregowych⁶⁶. Podobny do szlachty podolskiej postulat uchwalono na sejmiku w Róźnie, gdzie domagano się zmniejszenia korpusu oficerskiego, aby zaoszczędzone fundusze przeznaczyć na zwiększenie liczby szeregowych: „ażeby na żołnierza formalnego, do boju sposobnego obracały się [pieniądze], *serio cavebunt*”⁶⁷. Równie interesujący zapis pojawił się na sejmiku w Szadku, gdzie upomniano się nawet o przywrócenie konkretnych jednostek, zlikwidowanych na sejmie 1717 r., w przypadku uchwalenia aukcji wojska:

„Jeżeliby R.P. *auctionem* wojska uformowała, tedy ichm. panowie posłowie *obligantur*, aby jm. panu wojewodzie sieradzkemu [Aleksandrowi Kazimierzowi Szembekowi – M.T.] jego dawna komputowa husarska chorągiew, jm. panu kasztelanowi sieradzkemu [Antoniemu Mycielskiemu – M.T.] pancerna przeszłego jm. pana kasztelana sieradzkiego, jm. panu kasztelanowi spicymierskiemu [Kazimierzowi Walewskiemu – M.T.] pancerna jego, jm. panu Kazimierzowi Mycielskiemu, jm. panu Stanisławowi Ostrowskiemu przez traktat pozwijane teraz *restituantur* i do podniesienia wolnymi *declarentur*”⁶⁸.

Konkretne postulaty co do liczebności wojska uchwaliła również szlachta bełska:

„Aukcja zaś wojska, gdyby nastąpić miała, aby nie była *formaliter*, ale *materialiter*, *instabunt* ichm. panowie posłowie, tudzież w cudzoziemskich, aby do 6 tys. tak pieszych, jako i konnych ludzi jeden był generał, jeden brygadyjer, dwóch pułkowników, sześciu majorów, do stu ludzi kapitan, porucznik, chorąży jeden, unteroficyjerowie podług potrzeby”⁶⁹.

Wyjątkiem na tle całej Korony była również szlachta kujawska, która jako jedyna dopominała się aukcji artylerii koronnej⁷⁰, oraz naznaczenia dla niej nowych funduszy:

⁶⁵ Ciesielski, *Armia*, 333.

⁶⁶ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie (dalej: B. Czart.), 1095, Rolla chorągwi węgierskiej buławy polnej koronnej, b.m., 1749 r., 227, 338.

⁶⁷ AGAD, KGR, Relacje Oblaty 21, Laudum ziemi różańskiej, Róźnie, 11 IV 1733 r., 440v.

⁶⁸ BPAU/PAN w Krakowie, 8345, Instrukcja sejmiku sieradzkiego na sejm konwokacyjny, Szadek, 24 III 1733 r., 17; AP w Łodzi, AKG, 20, Instrukcja sejmiku sieradzkiego na sejm konwokacyjny, Szadek, 24 III 1733 r., 30–31.

⁶⁹ „Instrukcja sejmiku bełskiego na sejm konwokacyjny, Bełz, 18 III 1733”, w ASWB, 405.

⁷⁰ Dygdała, „Kujawy w bezkrólewiu 1733 roku”, *Ziemia Kujawska* 23 (2010): 43. Warto zaznaczyć, że artyleria koronna traktowana była jako osobny korpus i nie należała ani do

„Za rzecz potrzebną baczemy, aby artyleria koronna *more* innych potencji w R.P. *ad statum reducta* była, ale gdy widzimy, że sumy *notabiles* z kwarty naznaczone *in privatos usus* obracają się, artyleria zaś R.P. ani aukcji, ani konserwacji nie ma. Dłaczego obligujemy ichm. panów posłów, aby serio promowali *injuriam publicam*, żeby corocznie w Trybunale Radomskim ekspensa na artylerię koronną erogowane, produkowane były i *iuramento comprobatae*, a na tymże Trybunale *cognitio* expens niepotrzebnych aby była osądzona i decydowana”⁷¹.

Sprawa finansowania wojska

Sejm 1717 r. uchwalił budżet armii koronnej na łącznie 5453682 złp⁷². Wpływy na siły zbrojne pochodziły w Koronie⁷³ z podatków: pogłównego (głównie według taryfy z 1676 r.⁷⁴), wynoszącego 3940447 złp, hiberny z królewsczyzn 709097 złp, hiberny z dóbr duchownych (*subsidium charitativum*) 353407 złp⁷⁵, pogłównego żydowskiego 220 tys. złp, kwarty 114 tys. złp i z kwarty nowej na utrzymanie Korpusu Artylerii Koronnej 116 700 złp⁷⁶. Zniszczony wieloletnią wojną kraj nie mógł sobie pozwolić wówczas na płacenie takich podatków, jak pod koniec XVII w., toteż na Sejmie Niemym zmniejszono niektóre podatki i zastosowano taryfy z lat siedemdziesiątych XVII w. (głównie z 1676 r.), kiedy to państwo również znajdowało się w ruinie. W 1733 r., po ponad 15 latach pokoju i relatywnie szybkiej odbudowie kraju,

autoramentu narodowego, ani do cudzoziemskiego i najprawdopodobniej jej aukcję należy zaliczyć do osobnego problemu „aukcji artylerii”.

⁷¹ „Instrukcja województw kujawskich na sejm konwokacyjny, Radziejów, 18 III 1733”, w DZK, 21–22; W tabeli uwzględniono również postawę sejmiku inflanckiego w Dynenburgu, gdyż wg konstytucji Sejmu 1677 r. województwo (księstwo) inflanckie w swoim ustroju miało charakter terytorium należącego tak do Korony, jak do Wielkiego Księstwa Litewskiego; *Volumina Legum*, t. 5 (Sankt Petersburg: J. Ohryzko, 1860), 237. Pomimo uchwalonej na tym Sejmie alternatywy podatkowej, Sejm 1717 r. podatki z tego terytorium przeznaczył wyłącznie na utrzymanie armii litewskiej; *Volumina Legum*, 6:201.

⁷² Na Sejmie 1717 r. nie odniesiono się zupełnie do kwestii artylerii koronnej, na której utrzymanie przeznaczano wpływy z kwarty nowej, wynoszącej zazwyczaj rocznie ok. 116 700 złp. W powyższej kwocie uwzględniono kwartę nową. Wpływy podatkowe wynosiły 5336982 złp, a suma zapotrzebowań wojska wynosiła 5 mln 308 tys. złp. Stąd pozostawała nadwyżka budżetowa wynosząca 28 982 złp; Nycz, *Geneza*, 213.

⁷³ Na Litwie sytuacja była odmienna, przede wszystkim nie obowiązywał tam podatek pogłówny i hiberna z dóbr duchownych.

⁷⁴ Województwo poznańskie według taryfy z 1674 r., Prusy Królewskie nie płaciły podatku pogłównego, tylko czopowe z miast i łanowe z terenów wiejskich.

⁷⁵ Podzielone na hibernę z dóbr duchowieństwa łacińskiego (346 666 złp) i unickiego (6741 złp).

⁷⁶ Nycz, *Geneza*, 213; Ciesielski, *Armia*, 20.

wpływy do budżetu wojskowego praktycznie nie uległy zmianie. Stało się to głównie za sprawą zrywanych raz za razem sejmów, wobec czego nie można było dokonać rewizji niektórych taryf oraz podatków.

Olszewski tak skwitował postulaty szlachty koronnej dotyczące aukcji wojska w instrukcjach przed konwokacją: „W szeregu instrukcji widzimy żądanie aukcji wojska; wymieniano liczby bardzo wysokie, w nich jednak właśnie tkwiła słabość tego żądania. Wołaniu bowiem o reformę armii nie towarzyszyły deklaracje w sprawie zapewniania jej podstaw bytu materialnego”⁷⁷. O ile można zgodzić się z drugim zdaniem, gdyż większość sejmików nie sformułowała projektów skarbowych, tłumaczących, skąd uzyskać fundusze na dodatkowe oddziały, to jednak w instrukcjach przeważa zdroworozsądkowe podejście, bez podawania konkretnych liczb przyszłego wojska. Warto przede wszystkim zaznaczyć, że w dwóch dokumentach, sporządzonych prawdopodobnie w kancelarii prymasa, zawierających zakres spraw do poruszenia na sejmikach, nie znalazł się postulat aukcji wojska⁷⁸. Można wobec tego przypuszczać, że w tamtym momencie kierownictwo państwa nie było skoncentrowane na jej przeprowadzeniu, a co za tym idzie, idea zwiększenia kwantum wojska była postulatem oddolnym, szczególnie że – o czym już wspomniano – regimentarz generalny Stanisław Poniatowski w listach na sejmiki w okresie przed bezkrólewem uwzględniał w nich postulat aukcji wojska. Natomiast w jego liście z początku 1733 r. próżno szukać takiego nawiązania.

Spśród 22 sejmików koronnych, które opowiedziały się za aukcją wojska Rzeczypospolitej, tylko 8 poważniej podeszło do zaproponowania rozwiązań w dziedzinie pozyskania funduszy na nowe oddziały⁷⁹. Co interesujące, nie były to te najbardziej wpływowe sejmiki koronne. Prym w tym względzie wiodło Mazowsze, gdzie – jak wspomniano wcześniej – aż 8 na 10 zbadanych sejmików opowiedziało się za aukcją. Być może wynikało to z posiadania w tym województwie dużych wpływów wojewody mazowieckiego, regimentarza generalnego koronnego Poniatowskiego – jest to temat wymagający dalszych badań⁸⁰. Również one podeszły najpoważniej do opisanie sposobów uzyskania środków na wojsko. Zdarzały się jednak przypadki całkowitego pominięcia spraw finansowych. Szlachta różańska wprawdzie pozwoliła na aukcję, lecz obmyślenie płacy nowym oddziałom odkładała do obrad sejmowych⁸¹. Ciekawą postawę przyjęła szlachta inf-

⁷⁷ Olszewski, *Doktryny*, 234.

⁷⁸ ASPK, 18–20; BZNiO, rkps 6611, Promovenda na sejmikach antekonwokacyjnych, b.m., b.d., 161–163; Item promovenda puncta na sejmikach, b.m., b.d., 163.

⁷⁹ Prawie wszystkie sejmiki z prowincji wielkopolskiej, sejmik ciechanowski, liwski, czerski, generał mazowiecki, płocki, rawski, łęczycki, a także sejmik belski z prowincji małopolskiej.

⁸⁰ O dużych wpływach Poniatowskiego na tym terytorium wspomniał Lisek, „Postulaty”, 144.

⁸¹ AGAD, KGR, Relacje Oblaty 21, Laudum ziemi różańskiej, Różan, 11 III 1733 r., 440.

lancka na sejmiku w Dyneburgu, gdzie nadzieję powiększenia komputu upatrywano w obraniu króla, który wyłożyłby własne fundusze na aukcję:

„że jej Pana *venerabilis aestimationis pondus* mającego mieć potrzeba, który by u sąsiadów wzięty, poddanym był zaszczytem i pomocą, który by nie tylko siłami Królestwa wspierał się, ale też *suo robore* mógł wesprzeć Królestwo, słowem, który by *reverentia nominis*, mocą koligacji z monarchiami, *nervo* skarbów dziedzicznych [dopo]mógł R.P. do aukcji wojska”⁸².

Pierwszym problemem, z którym się zmierzono, były warunki, które sejmiکی stawiały, żeby mogło dojść do aukcji. Przede wszystkim był to oczywiście silny sprzeciw wobec opodatkowania dóbr ziemskich, tj. prywatnych, szlacheckich. Na taki zapis zdecydowała się szlachta wiska: „gdyż wolimy własnymi piersiami zastawiać się za wolność i jej dostojność, aniżeli z ostatnich fortun upadać”⁸³, sandomierska: „na aukcję wojska ichm. posłowie *si necessitas* pozwolą, a fundusz na żołąd aby był *per Rempublicam* obmyślony, nie dopuszczając żadnych podatków na dobra szlacheckie dziedziczne stanowić”⁸⁴. Sejmik w Wieluniu poszedł o krok dalej i zakazał swoim posłom zgadzać się na aukcję, gdyby miała ona nastąpić z podniesieniem podatku poglównego, szczególnie nie lubianego przez szlachtę, podymnym lub opodatkowaniem dóbr szlacheckich⁸⁵. Z kolei szlachta krakowska, zgadzając się na aukcję, zaznaczyła jednakże, że nie pozwoli na dodatkowe podatki ze swojego województwa, gdyż jest ono nimi „przeładowane”⁸⁶. Podobnie uważała szlachta łomżyńska, której ziemia miała być: „dosyć obciążona [i] nie może się na więcej pociągnąć”⁸⁷. Rewizję stawki podatkowej na własnym terytorium postulowała szlachta bełska⁸⁸.

⁸² AGAD, Zbiór Przyjemskiego, 3, Laudum i instrukcja województwa inflanckiego, Dyneburg, 20 III 1733 r., 379–380.

⁸³ BPAU/PAN w Krakowie, 8351, Instrukcja ziemi wiskiej na sejm konwokacyjny, Wizna, 11 III 1733 r., 130.

⁸⁴ Lisek, „Stosunek”, 281; BPAU/PAN w Krakowie, 8340, Instrukcja województwa sandomierskiego na sejm konwokacyjny, Opatów, 18 III 1733 r., 426v.

⁸⁵ Stanisław Leszczyński w swoim *Głosie wolnym wolność ubezpieczającym* tak pisał o podatku poglównym: „W państwie chrześcijańskim tym samym imieniem poglównego brzydzą się, który jest w pogańskich haracz”; Stanisław Leszczyński, *Głos wolny wolność ubezpieczający* (b.m.w.: b.w., b.d.), 82; AP w Łodzi, AKG, 21, Instrukcja ziemi wielunińskiej na sejm konwokacyjny, Wieluń, 20 III 1733 r., 11.

⁸⁶ AN w Krakowie, KGK, 827, Instrukcja województwa krakowskiego na sejm konwokacyjny, Proszowice, 24 III 1733 r., 495.

⁸⁷ AGAD, Zbiór Przyjemskiego, 3, Instrukcja ziemi łomżyńskiej na sejm konwokacyjny, Łomża, 11 III 1733 r., 287.

⁸⁸ „Instrukcja sejmiku bełskiego na sejm konwokacyjny, Bełż, 18 III 1733”, w ASWB, 401.

Drugim, równie popularnym warunkiem, który stawiała część szlachty, była koekwacja podatkowa. Chodziło oczywiście o zrównanie ciężaru podatkowego pomiędzy prowincją wielkopolską a małopolską. Na takie zapisy zdecydowało się aż 11 sejmików, wyłącznie z prowincji wielkopolskiej⁸⁹. Niestety, nie sposób oszacować, jakie kwoty mogłaby zapewnić taka koekwacja. Tak w tej kwestii wypowiadała się szlachta zakroczymska, która postulowała nie tyle zwiększenie opodatkowania województw małopolskich, co również rewizję części pogłównego na Mazowszu:

„Województwa wielkopolskie nasze od tak wielu lat nadwątłone podatkami pogłównego, a małopolskie w złotym i obfitym kraju zostające, niektóre cokolwiek, a drugie cale nic nie importują, *amore boni publici* obligujemy ichm. panów posłów *ut promoveant coequationem*. Item, żeby *omissa* w różnych ziemiach województwa mazowieckiego *per deputatos* były zrewidowane i proporcja podatków przez tychże rewizorów ułożona, przeładowanym wsiom w podatkowaniu aplikowana była”⁹⁰.

Powyższy argument odnosił się głównie do województw ruskich, tj. ruskiego, bełskiego i wołyńskiego, które po 1717 r. wносиły do skarbu koronnego, w odniesieniu np. do lat siedemdziesiątych XVII w., znacznie mniej. Dla porównania, wpływy z pogłównego z województwa wołyńskiego według taryfy z 1662 r. wynosiły 164 982 złp, zaś po 1717 r. tylko 109 372 złp, z ziemi halickiej odpowiednio 95 549 i 27 473 złp, z ziemi lwowskiej 121 265 i 25 888 złp, a z ziemi przemyskiej 165 292 i 108 457 złp, podczas gdy w województwach wielkopolskich w tym samym okresie opodatkowanie pogłównym zwiększyło się dwu- lub czterokrotnie⁹¹. Nie jesteśmy jednak w stanie, nawet w przybliżeniu, oszacować dodatkowych przychodów do skarbu koronnego w przypadku przeprowadzenia koekwacji podatkowej. Jednakże, gdyby założyć przynajmniej powrót do opodatkowania tych województw na podstawie taryfy pogłównego z 1662 r., to skarb koronny przypuszczalnie zyskałby ok. 280 tys. złp.

Kolejnym problemem, na który zwrócono uwagę w instrukcjach sejmikowych, było opodatkowanie województw ukraińskich, tj. kijowskiego, bracławskiego i podolskiego⁹². Województwa te już od lat sześćdziesiątych XVII w. nie

⁸⁹ Ziemie ciechanowska, czerska, liwska, łomżyńska, różańska, sejmik generalny mazowiecki, województwa płockie, łęczyckie, sieradzkie i sejmik średzki.

⁹⁰ AP w Łodzi, AKG, 30, Instrukcja ziemi zakroczymskiej na sejm konwokacyjny (pod łaską Dymitra Lasockiego), Zakroczym, 11 III 1733 r., 6.

⁹¹ Nycz, *Geneza*, 55; *Volumina Legum*, 6:334.

⁹² Postulowały to sejmiki w Ciechanowie, Czersku, Łomży, Warszawie (generał), Płocku i Łęczycy.

płacili żadnych podatków⁹³. Było to związane z ulgami podatkowymi w wyniku licznych wojen prowadzonych na tych terytoriach. Województwa te były praktycznie zwolnione nie tylko z podatku poglównego, lecz także z kwarty i hiberny, a przychody z *subsidiū charitativum* również były proporcjonalnie niższe⁹⁴. Szlachta koronna słusznie widziała w opodatkowaniu tych terytoriów sensowny sposób zwiększenia przychodów państwa. Przede wszystkim zwracano uwagę na fakt, że po latach pokoju ziemie te zdążyły po części odbudować się ze strat wojennych:

„ponieważ już teraz pod panowaniem najjaśniejszego świeżo zesłanego Pana szczęśliwie zakwitnęły, ale daj Boże, żeby na długi czas [...], od czego ruskie województwa unikają, zaczym ichm. panowie posłowie nie tylko perswazjami, ale i prośbami ichm. obligować będą, aby R.P., jako rozległością swoją *potior pars Regni*, wspólnej użaliwszy się ojczyzny, hojnością swoją jej *subvenire* chcieli, wiedząc, że nie tylko posesyje, substancyje, ale i życie jej *gratuito debent*”⁹⁵.

O krok dalej poszła szlachta ciechanowska, która domagała się wycofania wojsk koronnych z terenów województw południowo-wschodnich, gdyby tamtejsi posłowie nie chcieli zgodzić się na opodatkowanie ich ziem: „ile by zaś ichm. tamtych województw temu *contrarii* byli, aby wojsko, które od nas jest *stipendiatum*, a tam jest lokowane na obronę granic naszych, osobliwie do Prus były sprowadzone”⁹⁶. Z kolei szlachta czerska poświęciła cały piąty punkt swojego projektu aukcji wojska opodatkowaniu województw ukraińskich, które miały wystawić przynajmniej jeden regiment⁹⁷:

„Piąty sposób, aby województwa (nim nastąpi koekwacja w całej R.P.), które bardzo mało do R.P. importują *in vim subsidii charitativi*, teź różniejszej punktualnej płacy, a są teraz ludne i we wsi osiadłe, aby po *interim in necessitate* R.P. regiment lub więcej *proprio sumptu et stipendio per se adinventis* wystawili, w. ichm. panowie posłowie *tractabunt* z tymiż województwami i ziemiami”⁹⁸.

⁹³ Lub bardzo niewielkie sumy, nawet poniżej tysiąca złp.

⁹⁴ Nycz, *Geneza*, 31–45.

⁹⁵ AP w Łodzi, AKG, 19, Instrukcja województwa łęczyckiego na sejm konwokacyjny, Łęczyca, 9 IV 1733 r., 6.

⁹⁶ BPAU/PAN w Krakowie, 8318, Instrukcja ziemi ciechanowskiej na sejm konwokacyjny, Ciechanów, 11 III 1733 r., 244.

⁹⁷ Roczny budżet regimentów konnych i pieszych po roku 1717 wynosił średnio 200 tys. złp (Ciesielski, *Armia*, 80–81). O dodatkowe opodatkowanie ziem ukraińskich wniosowała również szlachta chełmska (Niedziela, *Pisma*, 119).

⁹⁸ AP w Łodzi, AKG, 27, Instrukcja ziemi czerskiej na sejm konwokacyjny, Czersk, 11 III 1733 r., 5–7.

By oszacować mniej więcej domniemane przychody z kwarty z dóbr królewskich z województw ukraińskich, można posłużyć się taryfą tzw. kwarty sprawiedliwej⁹⁹ z 1765 r. W województwie braclawskim ten podatek wynosił 33 935 złp, w kijowskim 205 694 złp, w wołyńskim 44 004 złp, a w podolskim 216 015 złp¹⁰⁰. Łącznie więc ukraińskie województwa płaciły w 1765 r. 499 648 złp kwarty, w porównaniu z 5984 złp, które płaciły kilkanaście lat wcześniej¹⁰¹. Należy jednak zaznaczyć, że taki wzrost wpływów podatkowych został osiągnięty po wcześniejszej lustracji oraz ułożeniu nowej taryfy dla całego kraju. Nie sposób wobec tego oszacować, o ile różniły się potencjalne przychody z kwarty w 1733 r. w porównaniu z tymi z 1765 r. Wiadomo jednak, że według taryfy z 1688 r. województwa te płaciły kwarty i kwarty nowej łącznie 24 860 złp, a po 1717 r. poniżej 100 złp rocznie¹⁰². Skarb koronny mógł w takim razie zyskać przynajmniej ok. 25 tys. złp rocznie.

Niezwykle trudno ustalić również przewidywany przychód z hiberny z tych województw, gdyż te nie płaciły jej już w latach siedemdziesiątych XVII w., a samego podatku nie zreformowano aż do 1775 r., kiedy go zniesiono¹⁰³. Jednakże projekt aukcji wojska z 1740 r. wyznacza tym województwom ok. 220 tys. złp¹⁰⁴. Oszacowanie pogłównego z ziem ukraińskich również pozostaje trudne do ustalenia, gdyż aż do zniesienia tego podatku w 1775 r. ziemie te płaciły 153 036 złp pogłównego¹⁰⁵. Według taryfy z 1662 r. województwa te wносиły do skarbu koronnego 227 690 złp. Można więc stwierdzić, że w 1733 r. aukcja pogłównego w tych województwach mogła przynieść szacunkowo 70 tys. złp. Również *subsidiūm charitativum* w archidiecezji lwowskiej, diecezjach łuckiej, przemyskiej, chełmskiej i kamienieckiej wyraźnie spadło w taryfie z 1717 r. Kilkanaście lat wcześniej duchowni z tych terytoriów płacili 26 601 złp podatku w porównaniu z 12 808 złp po 1717 r.¹⁰⁶ Projekt aukcji wojska z 1740 r. zakładał podatek z tych ziem w wysokości 55 175 złp. Można zatem szacunkowo i ostrożnie przyjąć, bazując na taryfach sprzed 1717 r. oraz projektach po 1733 r., że ponowne opodatkowanie województw ukraińskich na podstawie wcześniejszych taryf

⁹⁹ Kwarta sprawiedliwa – zreformowany na Sejmie konwokacyjnym 1764 r. podatek kwarty. Lustracje oraz taryfę przeprowadzono i ułożono w 1765 r.

¹⁰⁰ AN w Krakowie, Archiwum Potockich z Krzeszowic, 3354, Taryfa kwarty sprawiedliwej, b.m., 1765 r., 47–79.

¹⁰¹ Nycz, *Geneza*, 31.

¹⁰² Ibid., 31.

¹⁰³ Ibid., 41; Marek Woźnicki, „Reformy cel i podatków w Rzeczypospolitej w latach 1764–1766”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska – Sectio F* 69, z. 1–2 (2014): 161.

¹⁰⁴ Nycz, *Geneza*, 40–41.

¹⁰⁵ Ibid., 55; Woźnicki, „Reformy”, 163.

¹⁰⁶ Diecezja kamieniecka była zwolniona z jakichkolwiek płatności.

mogło teoretycznie przysporzyć skarbowi państwa przynajmniej dodatkowych 110 tys. złp i nieokreślone wpływy ze zwiększonej hiberny. Przypuszczać można jednakże, biorąc pod uwagę przede wszystkim taryfę kwarty z 1765 r., że wpływy z województw ukraińskich byłyby o wiele znaczniejsze. Można również przewidywane wpływy z ziem południowo-wschodnich oprzeć na zamiarze wystawienia z tych ziem przynajmniej jednego regimentu, tak jak postulowała szlachta czerska. Średni budżet koronnego regimentu pieszego (wyłączając duży Regiment Gwardii Pieszej Koronnej) wynosił ok. 170 tys. złp, a regimentu dragonii 150 tys. złp¹⁰⁷. Można więc przyjąć, że postulat ten mógł przynieść skarbowi koronnemu ok. 160 tys. złp rocznie.

Powyższe, hipotetyczne szacunki, opierają się jednak na wcześniejszych lub późniejszych taryfach różnych podatków. Jak już wspomniano wcześniej, większość podatków płacono na podstawie taryf z lat siedemdziesiątych XVII w. Część szlachty koronnej dobrze rozumiała, że nieaktualne taryfy przyczyniały się do niskich wpływów budżetowych i że dzierżawcy dóbr królewskich płacili małą część swoich realnych dochodów. Kolejnym sposobem pozyskania funduszy na aukcję wojska, który pojawiał się w instrukcjach przedkonwokacyjnych, była rewizja dotychczasowych taryf kwart oraz hibern z królewskich ziem. Sejm 1717 r. zwolnił wiele dóbr, w tym ekonomie królewskie, z płacenia podatków ze względu na zniszczenia wojenne¹⁰⁸. Podobne postulaty padły na sejmiku w Rawie¹⁰⁹. Jednakże najpoważniej o tę kwestię upomniwała się szlachta czerska, sugerując, że dzierżawcy nie płacili nawet 1/10 swoich należności podatkowych (kwarta).

„Czwarty sposób, ażeby mogła *subsequi* rewizja kwart *in genere* po wszystkich starostwach, dzierżawach i dobrach królewskich, a to z tej przyczyny, że tak wiele starostw, dzierżaw i królewskich ziem znaczne *possessoribus* czynią intraty i prowenta, a drugie i dziesiątej części kwarty do skarbu nie importują, ta zaś rewizja aby [była] przez komisarzy od R.P.”¹¹⁰

Nie sposób ustalić i przewidzieć, jaką ewentualną taryfę można było potencjalnie ułożyć w 1733 r. Dla porównania należałoby ponownie spojrzeć na wpływy z kwarty po reformie 1765 r., które wynosiły w Koronie 2 285 672 złp w porównaniu z 270 851 złp¹¹¹ kilkanaście lat wcześniej¹¹². Co interesujące, obliczenia szlachty czerskiej, sugerujące, jakoby dzierżawcy nie

¹⁰⁷ Ciesielski, *Armia*, 80–81.

¹⁰⁸ *Volumina Legum*, 6:291–293.

¹⁰⁹ AP w Łodzi, AKG, 25, Instrukcja ziemi rawskiej na sejm konwokacyjny, Rawa, 18 III 1733 r., 1–12.

¹¹⁰ Ibid., 27, Instrukcja ziemi czerskiej na sejm konwokacyjny, Czersk, 11 III 1733 r., 5–7.

¹¹¹ Łącznie kwarty starej i nowej (przeznaczanej na utrzymanie artylerii).

¹¹² Nycz, *Geneza*, 31.

płacili nawet 1/10 swojej należności, nie były dalekie od prawdy, biorąc pod uwagę obie wyżej wymienione kwoty. Można zatem sądzić, że w 1733 r. ułożenie nowej taryfy z pewnością przyniosłoby skarbowi państwa przynajmniej kilkaset tys. złp nowego dochodu. Za podwyższeniem kwarty w dobrach królewskich opowiadała się również szlachta bełska, rawska oraz generał mazowiecki (z wyłączeniem starostw grodowych)¹¹³. Szlachta na sejmiku generalnym w Warszawie postulowała podwyższenie kwarty w nowej taryfie przynajmniej dwukrotnie (z wyłączeniem starostw grodowych). Ponadto podano sposób na obliczenie wartości intraty dzierżawionych królewskich: „Jakby zaś rewizja tychże kwart być miała, najlepszy sposób z intrat arendownych, biorąc między złym a dobrym rokiem średnia”¹¹⁴. Z kolei szlachta wieluńska domagała się rewizji taryfy pogłównego, gdyż przez kilkanaście lat zdążyło powstać wiele nowych miejscowości, nieujętych w starej stawce podatkowej¹¹⁵, a sejmik w Rawie opowiadał się za nową taryfą *subsidium charitativum*¹¹⁶. Nie sposób obliczyć możliwości finansowych potencjalnych rewizji taryf podatkowych. Należy jednak zaznaczyć, że taryfa *subsidium charitativum* w 1690 r. wynosiła 720 tys. złp, a po Sejmie Niemym tylko 346 666 złp¹¹⁷. Różnica wpływów do budżetu wynosiła więc ok. 370 tys. złp, które potencjalnie zasilibyby skarb. Natomiast podwojenie kwart, postulowane przez generał mazowiecki, przyniosłoby skarbowi koronnemu dodatkowe ok. 270 tys. złp rocznie.

Nieaktualność taryf nie objawiała się tylko w zaniżonych wpływach podatkowych, lecz przede wszystkim w dobrach zwolnionych na sejmie 1717 r. z podatków wskutek zniszczeń wojennych¹¹⁸. Najaktywniejsze, pod względem aukcji wojska, sejmiaki również podjęły ten problem w swoich instrukcjach. Szacowano, że zwolniony podatek wynosił 1/3 hiberny: „Drugi sposób trzecią część hibern R.P. odciąga dla dezolacji starostw i królewskich, teraz gdy *ad pristinum statum* poprzyszodziły, aby cała hiberna na aukcję wojska *reasumatur*”¹¹⁹ lub nawet 1/2: „Także gdy ta połowa hiberny,

¹¹³ „Instrukcja sejmiku bełskiego na sejm konwokacyjny, Bełz, 18 III 1733”, w ASWB, 401; BPAU/PAN w Krakowie, 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

¹¹⁴ BPAU/PAN w Krakowie, 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

¹¹⁵ AP w Łodzi, AKG, 21, Instrukcja ziemi wieluńskiej na sejm konwokacyjny, Wieluń, 20 III 1733 r., 1.

¹¹⁶ Ibid., 25, Instrukcja ziemi rawskiej na sejm konwokacyjny, Wieluń, 18 III 1733 r., 1–12.

¹¹⁷ Nycz, *Geneza*, 45.

¹¹⁸ *Volumina Legum*, 6:291–293.

¹¹⁹ AP w Łodzi, AKG, 27, Instrukcja ziemi czerskiej na sejm konwokacyjny, Czersk, 11 III 1733 r., 5–7.

która sejmem traktatowym *anni* 1717 była abrogowana, na aukcję wojska *reassumet*¹²⁰. Rzeczywiście, ta druga prognoza była bardziej trafna, gdyż hiberna przed 1717 r. wynosiła 1 474 263 złp, a po Sejmie Niemym już tylko 712 239 złp, czyli została w praktyce zmniejszona o połowę¹²¹. Gdyby udało się zrealizować ten postulat, skarb koronny zasililiby rocznie dodatkowe ok. 700 tys. złp. Podobne reformy postulowała również szlachta na sejmikach w Środzie Wielkopolskiej i Liwie¹²². Z kolei anonimowy projekt aukcji wojska z 1734 r. przewidywał 354 548 złp z ponownego nałożenia hiberny na zwolnione dotychczas dobra królewskie i 173 333 złp ze zwolnionych dóbr duchownych łańskich i 3390 złp z grekokatolickich, co razem miało dać 541 271 złp¹²³.

Zdecydowanie jednym z najczęściej przewijających się w instrukcjach koronnych postulatem w kwestii zwiększenia budżetu wojskowego, była propozycja zwiększenia pogłównego żydowskiego¹²⁴. Według rewizji taryfy tego podatku z 1765 r., w Koronie mieszkało 429 858 starozakonnych, wyłączając dzieci poniżej ósmego roku życia¹²⁵. Szacunki podają, że w momencie spisu żydowskiego ludność żydowska w Rzeczypospolitej miała liczyć od 750 do 900 tys. ludzi (włączając dzieci oraz osoby, które z różnych przyczyn uchylały się od podatku)¹²⁶. Była to raczej liczna społeczność, często zajmująca się handlem i rzemiosłem. Ponadto płaciła proporcjonalnie dość skromny podatek ryczałtowy, wynoszący 220 tys. złp rocznie. Nawet stawka 1 złp za osobę była niezwykle niska (rocznie za jeden łąn wybraniecki płacono 100 złp podatku łąnowego)¹²⁷. Z tego powodu duża część szlachty widziała w opodatkowaniu tej grupy ludności prosty sposób podrepero-

¹²⁰ BPAU/PAN w Krakowie, 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

¹²¹ Nycz, *Geneza*, 41.

¹²² „Instrukcja sejmiku poznańskiego i kaliskiego na sejm konwokacyjny, Środa, 18 III 1733”, w ASPK, 27–29; BPAU/PAN w Krakowie, 8322, Instrukcja ziemi liwskiej na sejm konwokacyjny, Liw, 18 III 1733 r., 435.

¹²³ BZNiO, rkps 302, Projekt aukcji wojska, b.m., b.d., 506.

¹²⁴ Domagały się tego sejmiki w Chełmie, Ciechanowie, Czersku, Warszawie (generał), Szadku oraz Wieluniu.

¹²⁵ Józef Kleczyński i Kluczycki, wyd., *Liczba głów żydowskich z taryfy roku 1765* (Kraków: Akademia Umiejętności, 1898); AN w Krakowie, Archiwum Potockich z Krzeszowic, 3354, Taryfa kwarty i ludności żydowskiej z 1765 r., b.m., b.d., 110.

¹²⁶ W tym na Litwie. W 1676 r. ok. 350 tys.; Zenon Guldon, „Osadnictwo żydowskie i liczebność Żydów na ziemiach Rzeczypospolitej w okresie przedrozbiorowym”, *Czasy Nowożytne* 4 (1998): 33.

¹²⁷ *Volumina Legum*, 6:212. Nycz, *Geneza*, 59. W porównaniu, cena ok. 3,3 tys. l owsa w Gdańsku w okresie 1731–1735 wynosiła ok. 52 złp 6 gr; Franciszek Kubiczek, red., *Historia Polski w liczbach*, t. 2 (Warszawa: GUS, 2006), 24. Sejm 1764 r. stawkę podatkową

wania finansów państwowych. Szczególnie w Koronie, gdzie mieszkało ok. pięć razy więcej starozakonnych niż na Litwie¹²⁸. W późniejszym okresie, tuż przed I rozbiorem, pogłównie żydowskie wynosiło 859 900 złp¹²⁹, widać więc, że w 1733 r. podatek ten miał pewien potencjał w kwestii podwyższenia dochodów państwa, nawet o 500 tys. złp rocznie¹³⁰. Z kolei anonimowy projekt aukcji wojska z 1734 r. szacował, że Żydzi koronni mieliby płacić 700 tys. złp pogłównego¹³¹.

Sześć sejmików koronnych opowiedziało się za zwiększeniem pogłównego żydowskiego¹³². Argumentami za nałożeniem większego podatku na ludność żydowską były domniemane ogromne przychody starszyny żydowskiej z kahałów. Miały one wynosić ok. 1 mln złp rocznie:

„Żydzi koronni według konstytucji 1717 tylko dwakroć [sto] dwadzieścia [tj. 220 – M.T.] tys. złp do skarbu R.P. importują, a więcej miliona przez dyspartymenta od ich starszych podane, [...] że ci starsi po kilkadziesiąt tys. między siebie rozbierają *et ditantur*, także z tej sumy milionowej w kahałach bóżnice murują, budują [...] tedy to w. ichm. panowie posłowie na sejmie, da Bóg, przyszłym konwokacyjnym, ażeby ci Żydzi koronni *maiozem quantitate* do skarbu R.P. importowali”¹³³.

Konkretną kwotę przyszłego podatku podała szlachta mazowiecka na sejmiku generalnym. Miała ona wynosić przynajmniej 600 tys. złp, czyli prawie trzy razy więcej niż dotychczas. Co interesujące, podatek ten miałby wybierać urzędnik skarbowy, a nie, jak dotąd, starszyna żydowska:

„Także gdy pogłównie żydowskie przynajmniej *in summa* sześciokroć sto tys. importowane będzie, bo lubo kahały skradają aktualnie większą jeszcze niż ta suma kwotę, ale ją częścią na opłacenie protekcji, częścią sami między sobą rabini rozbierają. Dlatego *expediret*, ażeby ten dyspartyment między kahałami czyniony był od szlachcica na to

dla ludności żydowskiej ustanowił na 2 złp od osoby rocznie; *Volumina Legum*, t. 7 (Sankt Petersburg: J. Ohryzko, 1860), 26.

¹²⁸ Guldon, „Osadnictwo”, 22.

¹²⁹ *Historia Polski w liczbach*, 2:162.

¹³⁰ Podobnie uważał Nycz, *Geneza*, 59.

¹³¹ BZNiO, rkps 302, Anonimowy projekt aukcji wojska, b.m., b.d. [prawdopodobnie z końcówki 1734 r.], 505–506. Również sejmik chełmski proponował zwiększenia pogłównego żydowskiego; Niedziela, *Pisma*, 119.

¹³² Sejmiiki ciechanowski, czerski, generał mazowiecki, sieradzki, wieluński i chełmski.

¹³³ Szlachta czerska również domagała się, by podatek ten był wybierany przez poborców podatkowych państwowych, wybieranych spośród szlachty polskiej a nie autonomicznie przez Żydów; AP w Łodzi, AKG, 27, Instrukcja ziemi czerskiej na sejm konwokacyjny, Czersk, 11 III 1733 r., 5–7.

autoryzowanego *cum dependentia* od jm. pana podskarbiego wielkiego koronnego i według instruktarza jego”¹³⁴.

Równie często na sejmikach przedkonwokacyjnych padały postulaty dodatkowego opodatkowania stanu duchownego. Postulaty większego opodatkowania duchownych pojawiały się już na sejmie 1718 r.¹³⁵ Sześć sejmików koronnych opowiedziało się za nałożeniem dodatkowych ciężarów podatkowych na kler¹³⁶. Najpoważniejszym postulatem był zapis w instrukcji bełskiej odnośnie do nałożenia kwarty na wszystkie dobra kościelne:

„Także z dóbr duchownych wszelkich *instabunt* ichm. panowie po-słowie do ichm. księży biskupów, aby z dóbr swoich równie jako i ichm. panowie starostowie i posesorowie królewszczyn, *in sustentationem* wojska, *ducti zelo fidei ac patriae*, czwartą część intrat swoich importowali do skarbu koronnego”¹³⁷.

Z kolei szlachta czerska i mazowiecka na generale domagała się wystawienia przez duchowieństwo przynajmniej jednego regimentu: „ichm. księży biskupów n.w.m. panów, aby z biskupstw swoich, które są im *de portione substantiae* R.P. dane, raczyli złożyć się na wystawienie regimentu przynajmniej jednego¹³⁸, *ex amore* ku wspólnej ojczyźnie, gdy przykładem wiekopomnego biskupa [Andrzeja – przyp. M.T.] Trzebieckiego regiment jako wystawić zechcą”¹³⁹. Natomiast szlachta sieradzka postulowała opodatkowanie duchownych, którzy mieli w posiadaniu majątki szlacheckie w ramach kontraktów zastawnych. Dobra te zamierzano objąć podatkiem głównym (5 złp z każdego łąnu) oraz hiberną¹⁴⁰. Jest to bodajże jedyny przypadek zgody na opodatkowanie dóbr szlacheckich. Niestety, nie jesteśmy w stanie określić nawet potencjalnego wpływu z wyżej wymienionych postulatów dodatkowego opodatkowania dóbr kościelnych. Jednakże, tak jak w przypadku województw ukraińskich, i tym razem pojawił się postulat wystawienia przynajmniej jednego regimentu z opodatkowania dóbr biskupich, co dałoby skarbowi koronnemu ok. 160 tys. złp rocznie.

¹³⁴ BPAU/PAN w Krakowie, 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

¹³⁵ Olszewski, *Doktryny*, 185.

¹³⁶ Sejmiki bełski, czerski, liwski, generał mazowiecki, płocki, sieradzki.

¹³⁷ „Instrukcja sejmiku bełskiego na sejm konwokacyjny, Bełz, 18 III 1733”, w ASWB, 400.

¹³⁸ AP w Łodzi, AKG, 27, Instrukcja ziemi czerskiej na sejm konwokacyjny, Czersk, 11 III 1733 r., 5–7. Podobnie sprawę widziała szlachta liwska; BPAU/PAN w Krakowie, 8322, Instrukcja ziemi liwskiej na sejm konwokacyjny, Liw, 18 III 1733 r., 435.

¹³⁹ Szlachta mazowiecka chciała uzyskać na to fundusze z ustanowienia większej hiberny z dóbr kościelnych. BPAU/PAN w Krakowie, 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

¹⁴⁰ BPAU/PAN w Krakowie, 8345, Instrukcja sejmiku sieradzkiego na sejm konwokacyjny, Szadek, 24 III 1733 r., 17.

Wyżej wymienione postulaty były najczęściej pojawiającymi się w instrukcjach poselskich. Nie wyczerpuje to jednak ich całej listy, gdyż przed konwokacją pojawiały się inne, bardziej niszowe pomysły zwiększenia budżetu armii koronnej. Ciekawym postulatem, mającym charakter silnie antymagnacki, była chęć odebrania hetmanom ich rocznej pensji. Sejm 1717 r. ustalił następujące uposażenie: dla hetmana wielkiego 120 tys. złp rocznie, a dla hetmana polnego 80 tys. złp rocznie. Za odebraniem tych pensji opowiadała się szlachta zgromadzona na sejmiku w Raciążu i sejmiku generalnym w Warszawie. Jako rekompensatę szlachta mazowiecka postulowała nadanie hetmanom odpowiednich starostw: „Byłoby i stąd znaczne *subsidium*, gdyby pensje na buławy naznaczone, na potrzeby R.P. obrócone były, wydzieliwszy natomiast proporcjonalne dla hetmana starostwa”¹⁴¹. Kwota 200 tys. złp rocznie, zasilałaby dodatkowo skarb koronny, wystarczyłaby na utrzymanie jednego silnego regimentu.

Również dwa sejmiaki – płocki oraz ciechanowski – wysunęły postulat zwiększenia lub wyegzekwowania podatków z Gdańska i Torunia. W trakcie obrad w Raciążu poruszono sprawę zaległych akcyz od tych miast:

„akcyzy Gdańska i Torunia, które tylko do czasu tym miastom pozwolone były, a teraz *per abusum* i nad pozwolenie R.P. też miasta wybierają, które aby pociągnięte były *ad calculum* wybranej *ad hucusque* pomienionej extorsyi, jaka by się tedy *excepto calculo* pokazała *summa, adiungatur* nad aukcję wojska. *In futurum* zaś *inhibeatur* tymże miastom takowych akcyz egzekucja”¹⁴².

Dwa najgorliwsze sejmiaki pod względem aukcji wojska, generalny mazowiecki oraz płocki, podjęły również sprawę ponownej lustracji łańów wybranieckich. Z osiadłych łańów płacono rocznie 100 złp, a w okresie do 1730 r. udało się „znaleźć” kolejne 200 łańów podlegających podatkowi. Wydawałoby się, że sprawa ta została zakończona, lecz takie działania miały nastąpić również w latach pięćdziesiątych XVIII w.¹⁴³ W związku z ogromnymi nadziejami pokładanymi na sejmie 1726 r. w łańach wybranieckich, szlachta w 1733 r. również proponowała ponowną lustrację, licząc na dodatkowe fundusze na aukcję wojska. O istnieniu „zatajonych” łańów była przekonana szlachta płocka:

„Panowie posłowie *lustrationem* zatajonych łańów *et solutionem* wszystkich województw *urgebunt cum Republica*. Przeładowane zaś łańy

¹⁴¹ BPAU/PAN w Krakowie, 8334, Laudum sejmiku generalnego mazowieckiego, Warszawa, 25 IV 1733 r., 305.

¹⁴² AP w Łodzi, AKG, 24, Instrukcja sejmiku płockiego na sejm konwokacyjny, Raciąż, 20 III 1733 r., 10.

¹⁴³ Ciesielski, *Armia*, 21.

nowej lustracji wielce potrzebują, ponieważ i w naszym województwie z niezupełnego półłanku za cały łan jm. pan Aleksander Sękowski płacić musi, więc ichm. panowie posłowie, *subveniendo* wszelkiej krzywdzie, nową *promovebunt* rewizyją¹⁴⁴.

Również w trakcie obrad w Raciążu zwrócono uwagę na wiele innych postulatów. Jeden z nich dotyczył mennic – domagano się: „Mennice wszelkich kruszców aby były otworzone”¹⁴⁵. Podniesiono również sprawę ordynacji ostrogskiej: „*Insuper* ponieważ ordynacja ostrowska *post extinctam lineam masculi* nie jest *per Rempublicam* jeszcze dysponowana, aby *possesores* onejże sumy znaczne z prowentów tej ordynacji na aukcję wojska importowali”¹⁴⁶ oraz mostowego (podatku): „jako to i mostowe pieniądze, których *calculus redatur* R.P. na też aukcję”¹⁴⁷. Nie sposób, niestety, oszacować nawet przybliżonej kwoty zyskanej w wyniku wprowadzenia w życie tych postulatów skarbowych. Podobnie jest w przypadku postulatu dotyczącego monopolów kupieckich, wysuwanego przez szlachtę wieluńską¹⁴⁸.

W instrukcjach poselskich na konwokację nie zabrakło również żądań zwrotu najróżniejszych zaległych należności. Kwoty te chciano jednorazowo przeznaczyć na wystawienie oddziałów wojskowych. Na sejmiku w Zakroczymiu jedyny zapis o finansowaniu aukcji wojska dotyczył żądania zwrotu skarbowi koronnemu 200 tys. złp przez wojewodę lubelskiego Jana Tarłę. Kwota ta miała zostać przeznaczona na legację do papieża, która nie doszła jednak do skutku¹⁴⁹. Z kolei szlachta czerska, mazowiecka i rawska opowiedziały się za wyegzekwowaniem tzw. sum neapolitańskich, czyli pieniędzy należnych Rzeczypospolitej z tytułu zagarnięcia przez Filipa II Hiszpańskiego, na podstawie sfalszowanego testamentu królowej Bony z 1557 r., księstw Bari i Rossano. Szlachta rawska szacowała je na 120 tys. złp:

„I to do przyszłej aukcji wojska za rzecz być potrzebną sądzimy, aby się ichm. posłowie pytali *de summa* czterekroć trzydzieści tys. [tj. 120 tys. – M.T.] czerwonych zł, *in Regno Neopolitano et Ducatibus Eberren ac Rosanen, nec non duo anna fogia cessa*, kto ją odebrał i kto prowiżją od niej brał”¹⁵⁰.

¹⁴⁴ AP w Łodzi, AKG 24, Instrukcja sejmiku płockiego na sejm konwokacyjny, Raciąż, 20 III 1733 r., 10.

¹⁴⁵ Ibid., 9.

¹⁴⁶ Ibid.

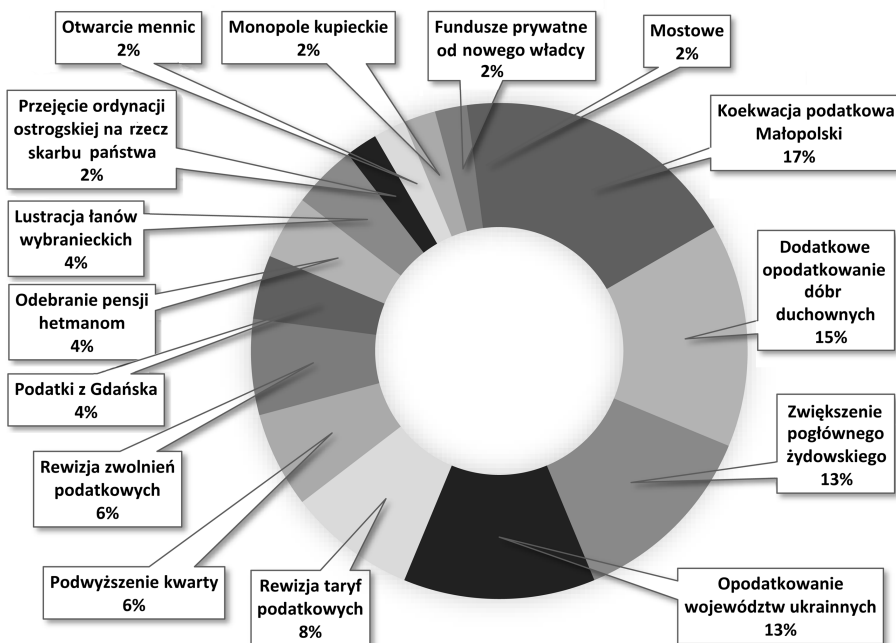
¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Ibid., 21, Instrukcja ziemi wieluńskiej na sejm konwokacyjny, Wieluń, 20 III 1733 r., 11.

¹⁴⁹ Ibid., 30, Instrukcja ziemi zakroczymskiej na sejm konwokacyjny (pod łaską Dymitra Lasockiego), Zakroczym, 11 III 1733 r., 7.

¹⁵⁰ Ibid., 25, Instrukcja ziemi rawskiej na sejm konwokacyjny, Rawa, 18 III 1733 r., 9.

Wykres 2. Częstotliwość pojawiania się konkretnych postulatów skarbowo-wojskowych w instrukcjach sejmikowych

Źródło: opracowanie własne autora.

Podsumowanie liczby poszczególnych postulatów szlachty koronnej nie przedstawia się już tak pozytywnie, jak liczba sejmików godzących się na aukcję wojska¹⁵¹. Duża część zgromadzeń szlacheckich całkowicie ominęła zagadnienia związane z postulatami skarbowymi, odpowiadającymi na pytanie, skąd uzyskać fundusze na nowe oddziały wojskowe. Pod tym względem zdecydowanie wyróżniają się sejmiki w Czersku, Rawie oraz w Warszawie (sejmik generalny). W trakcie ich obrad skonstruowano swoiste projekty, nierzadko z wyliczeniami, aukcji wojska. Jest to jednak wyjątek, gdyż większość sejmików praktycznie nie odniosła się do tej sprawy poważnie.

Zdecydowanie najczęściej pojawiał się postulat koekwacji podatkowej Wielkopolski z Małopolską. Oczywiście zapisy te pojawiały się w instrukcjach poselskich w sejmikach wielkopolskich i mazowieckich¹⁵². Bardzo często szlachta

¹⁵¹ Metoda przyjęta w trakcie tworzenia powyższego wykresu polegała na zsumowaniu liczebnym wszystkich postulatów skarbowych dotyczących aukcji we wszystkich zbadanych instrukcjach, a następnie przydzieleniu im odpowiednich wartości procentowych w zależności od popularności danego postulatu.

¹⁵² W instrukcji lubelskiej umieszczono wpis o koekwacji z „inszemi województwami”. Postulat ten potraktowano w wykresie nr 2 jako „Opodatkowanie województw ukraińnych”.

decydowała się na uwzględnienie w swoich instrukcjach żądania zwiększenia poglównego żydowskiego oraz opodatkowania dóbr biskupich, czy ogólnie duchownych. Niestety, stosunkowo rzadko pojawiał się, jakże ważny i istotny, postulat rewizji taryf oraz zniesienia ulg podatkowych dla królewskich ruinowanych działaniami w trakcie wielkiej wojny północnej. Niemniej jednak duża część postulatów, tj. koekwacja, dodatkowe podatki z dóbr duchownych, podniesione poglówne żydowskie oraz realne opodatkowanie województw ukraińskich udowadnia, że trafnie diagnozowano główne przyczyny niskich dochodów państwa (z wyłączeniem opodatkowania dóbr prywatnych). Warto zauważyć, że postulaty te nie były niczym nowym i pojawiały się one w instrukcjach sejmikowych od lat dwudziestych XVIII w.¹⁵³ Jednakże to właśnie w trakcie bezkrólewia 1733 r. mamy do czynienia ze zgodą większości sejmików koronnych na aukcję wojska.

Podsumowanie

Próbując oszacować potencjalne przychody podatkowe otrzymane z postulatów znajdujących się w instrukcjach sejmików, należy zachować szczególną ostrożność. Przede wszystkim trzeba zaznaczyć, że są to jedynie szacunkowe, ogłędne wyliczenia, mające na celu wykazać, na ile minimalnie i potencjalnie postulaty te byłyby w stanie zasilić skarb koronny. Obliczenia te oparte są przede wszystkim na taryfach podatkowych z drugiej połowy XVII w. Ma to jedną zaletę – pokazuje, ile województwa i ziemie płaciły w przeszłości w praktyce oraz jaka była ich zdolność podatkowa. Minusem oparcia się na poprzednich taryfach jest fakt zniszczeń w trakcie wielkiej wojny północnej, których nie jesteśmy w stanie obliczyć. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, że przez 16 lat pokoju, po 1717 r., gospodarka kraju na pewno zdążyła się w jakimś stopniu odbudować. W jakim zakresie? Nie jesteśmy w stanie tego ustalić, chociaż można zakładać dość szybki wzrost gospodarczy¹⁵⁴. Drugą przesłanką są projekty aukcji wojska z lat 1733–1736. Jest to również źródło zawodne, gdyż nie wiadomo, skąd autor projektu czerpał informacje dotyczące swoich obliczeń. Praktyka pokazuje, że wy-

gdyż prawdopodobnie chodziło właśnie to rozwiązanie; Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraїni (dalej: CDIAUK), f. 49, op. 1, 2624, Instrukcja województwa lubelskiego na sejm konwokacyjny, Lublin, 23 III 1733 r., 32v. Autor składa serdeczne podziękowania prof. Konradowi Rzemienieckiemu za umożliwienie skorzystania ze zbiorów CDIAUK w Kijowie oraz prof. Wiesławowi Bondyrze za informacje o miejscu przechowywania tejże instrukcji.

¹⁵³ Olszewski, *Doktryny*, 180–203.

¹⁵⁴ Marian Drozdowski, „Aktywizacja gospodarki Rzeczypospolitej po kryzysie przełomu XVII i XVIII wieku”, w *Polska–Saksonia*, 50; Perlakowski, *Jan Jerzy Przebendowski jako podskarbi wielki koronny (1703–1729) Studium funkcjonowania ministerium* (Kraków: Historia Jagellonica, 2004).

liczenia te są często przesadzone i wręcz nierealne. Bynajmniej nie chodzi tutaj o potencjalne możliwości finansowe Rzeczypospolitej, lecz o atmosferę polityczną, w której miałyby się dokonywać owe reformy. Trzecią zmienną w niniejszych rozważaniach są przychody podatkowe z początków panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. Pokazują one dobitnie ogromne możliwości skarbowe Rzeczypospolitej. Minusy tej metody są oczywiste – od 1733 r. do 1764 r. minęło 31 lat niezaprzecznego rozwoju gospodarczego (nawet jeśli uwzględnić straty spowodowane rabunkową działalnością wojsk pruskich, saskich i rosyjskich oraz pruskich fałszerstw monetarnych w okresie wojny siedmioletniej)¹⁵⁵. Czwartą zmienną są zapisy w instrukcjach poselskich z 1733 r., gdzie niekiedy pojawiały się informacje o konkretnych kwotach czy rozwiązaniach. Wszystkie te metody pozwalają z pewną dozą prawdopodobieństwa ustalić szacunkowe przychody podatkowe z postulatów na sejm konwokacyjny.

Należy mieć na uwadze, że postulaty często zazębiają się, tj. postulat podwojenia kwarty w całej Koronie oczywiście miesza się z postulatem opodatkowania województw ukraińskich, co oczywiście również uwzględniałoby podatek kwarty (starej i nowej). W związku z tym poszczególne postulaty zostały podzielone tak, by nie nachodziły na siebie. Należy mieć więc na względzie, że potencjalne przychody z postulatów skarbowych szlachty przed konwokacją 1733 r. byłyby znacząco większe niż te przedstawione na wykresie. Są to bowiem wyliczenia **minimalne i czysto teoretyczne**.

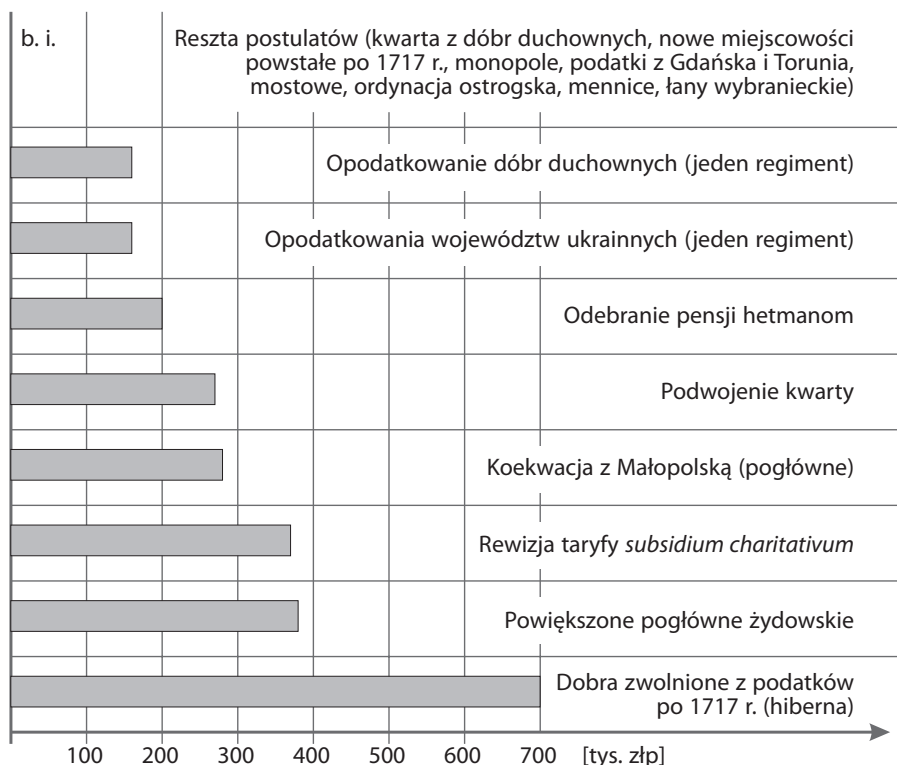
Podsumowując, można śmiało stwierdzić, że połowa sejmików koronnych odniosła się już w 1733 r. pozytywnie do idei aukcji wojska. Ponadto duża część z nich domagała się jej szybko i upatrywała w sejmie konwokacyjnym miejsca do jej przeprowadzenia. W Małopolsce do tej kwestii nie odniosło się pięć zgromadzeń szlacheckich, a w Wielkopolsce dziesięć. Szczególnie dziwi postawa szlachty Prus Królewskich¹⁵⁶, tak bardzo narażonej na pograniczne inkursje wojsk pruskich. To samo dotyczy województw kujawskich, które uskarżały się na ten problem w swoich instrukcjach¹⁵⁷. Mimo to one również nie postulowały powiększenia komputu wojska. Należy natomiast docenić niemal pełną jednomysłność szlachty mazowieckiej,

¹⁵⁵ Patrz: Drozdowski, *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce: 1764–1793: działalność budżetowa Sejmu Rzeczypospolitej w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego* (Poznań: PWN, 2017), 249–270.

¹⁵⁶ Sejmik generalny pruski wspominał o zwiększeniu wojska, lecz niezbyt gorliwie.

¹⁵⁷ „Instrukcja sejmiku radziejowskiego na sejm konwokacyjny, Radziejów, 18 III 1733”, w DZK, 5:19–23; „Instrukcja sejmiku dobrzyńskiego na sejm konwokacyjny, Lipno, 18 III 1733”, w *LSZD*, 281–284; AP w Łodzi, AKG 23, Instrukcja sejmiku dobrzyńskiego na sejm konwokacyjny, Lipno, 18 III 1733 r., 1–6.

Wykres 3. Potencjalne dochody skarbowe z postulatów szlachty koronnej na sejm konwokacyjny 1733 r.

Źródło: opracowanie własne autora.

gdzie aż 8 z 10¹⁵⁸ zbadanych sejmików domagało się aukcji. Duża część głównych sejmików koronnych, takich jak średzki, proszowski czy opatowski, zawarła w swoich instrukcjach aukcję. Mogło to teoretycznie dobrze wróżyć ewentualnemu powodzeniu tych planów na sejmie. Niestety, równie ważne sejmiki w Sądowej Wiszni i Żytomierzu nie zobowiązały swoich posłów do promowania aukcji wojska. Należy również zaznaczyć ogólną chęć zwiększenia przede wszystkim piechoty i dragonii. Najwidoczniej zdawano już sobie sprawę z wartości bojowej tego typu jednostek na XVIII-wiecznym polu bitwy. Do najgorliwszych zwolenników podniesienia liczby wojska bez wątplenia należały sejmiki w Kamieńcu Podolskim, Raciążu, Czersku, Rawie i w Warszawie (general). Większą część swoich instrukcji poświęciły one sprawom wojskowym, w tym aukcji, a przede wszystkim dokładnie opisały sposób finansowania nowych oddziałów.

¹⁵⁸ W tym sejmik generalny w Warszawie. Brak informacji o sejmiku nurskim.

Postulaty skarbowe szlachty koronnej na Sejm konwokacyjny z kolei należy uznać za dosyć ograniczone, jeżeli uwzględnić potencjał militarny sąsiadów oraz realne możliwości podatkowe Rzeczypospolitej. Należy przede wszystkim skrytykować brak chęci do opodatkowania dóbr szlacheckich oraz silny partykularyzm. Wśród projektów sejmikowych wyraźnie widać szukanie dochodów wszędzie, tylko nie w nałożeniu podatków na własne majątki. Kolejną kwestią był brak oryginalności czy innowacyjności pomysłów oraz opieranie się na znanych i starych rozwiązaniach fiskalnych państwa polsko-litewskiego¹⁵⁹. Dzięki temu potencjalne dochody z postulatów skarbowych, które jednakże w rzeczywistości byłyby wyższe niż przedstawiono w niniejszym opracowaniu (gdyż nie sposób oszacować większości z nich), i tak nie umożliwiłyby Rzeczypospolitej uzyskania licznej siły wojskowej. W potencjalnej konfrontacji militarnej z którymkolwiek sąsiadem kilka tysięcy dodatkowych żołnierzy nie zmieniłoby układu sił. Ponadto w instrukcjach poselskich całkowicie pominięto kwestię zwiększonych wydatków na formowanie nowych oddziałów w pierwszym roku, tj. zakup broni, mundurów i innego wyposażenia. Należy jednakże zwrócić uwagę, że już w 1733 r. szlachta koronna gorliwie zabiegała o aukcję wojska, formułując niekiedy konkretne projekty finansowe, które pomogłyby powiększyć armię koronną przynajmniej o połowę. Nie przełożyło się to jednak, niestety, w żaden sposób na konkluzję legislacyjną dwóch sejmów walnych w trakcie bezkrólewia 1733 r., co pozostaje jednak poza obszarem badań na potrzeby niniejszego artykułu¹⁶⁰. Należy również zauważyć, że w koronnych instrukcjach sejmikowych nie pojawiał się w zasadzie postulat zniesienia nielubianego przez szlachtę podatku pogłównego¹⁶¹, inaczej niż w przypadku szlachty litewskiej, gdzie od dawna domagano się zniesienia podymnego. Wyjątkiem w bezkrólewiu okazała się właśnie sprawa armii litewskiej, której ograniczona reforma została przeprowadzona na Sejmie elekcyjnym. Zniesiono podatek podymny, jednakże wygospodarowano oraz przeznaczono na siły zbrojne Wielkiego Księstwa dodatkowe ok. 337 100 złp rocznie (plus niesprecyzowane dochody z podymnego i czopowego z dóbr duchownych). Nowe taryfy oraz aukcję miała przygotować komisja litewska, która miała zgromadzić się na początku stycznia 1734 r. w Wilnie¹⁶². Jednakże z powodu wybuchu wojny, a ostatecznie w wyniku przegranej przez stronników Stanisława Leszczyńskiego wojny o tron polski, reformy sejmiku elekcyjnego nie weszły w życie¹⁶³. By do-

¹⁵⁹ Podobne wnioski w swoich badaniach nad sejmikiem wielkopolskim wyciągnął Głabisz, „Województwa”, 59.

¹⁶⁰ Więcej na ten temat zob. Tomaszewski, „Ustawodawstwo”.

¹⁶¹ Z wyjątkiem np. ziemi chełmskiej; Lisek, „Uwagi”, 67.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Reforma litewska krótkotrwale weszła w życie. Została zaimplementowana przez konfederację generalną wileńską w kwietniu 1734 r.; B. Czart., 212, Uchwała konfederacji, Wilno, 5 IV 1734 r., 53–57; Ciesielski, „Litwini”, 297; Palkij, „Praca”, 29.

pełnić wizję aukcji wojska w postulatach szlacheckich należy przeanalizować dodatkowo instrukcje litewskie na sejmy konwokacyjny i elekcyjny. Wymaga to jednak dodatkowych i dalszych badań, które są niewątpliwie potrzebne.

Bibliografia

Archiwalia

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
 - Archiwum Publiczne Potockich
 - Księgi Grodzkie Różańskie, Relacje Oblaty
 - Zbiór Przyjemskiego
- Archiwum Narodowe w Krakowie
 - Archiwum Potockich z Krzeszowic
 - Księgi Grodzkie Krakowskie, Relacje Inducta
- Archiwum Państwowe w Gdańsku
 - Akta Miasta Gdańska, Recesy Stanów Pruskich
- Archiwum Państwowe w Lublinie
 - Księgi Grodzkie Krasnostawskie
- Archiwum Państwowe w Łodzi
 - Archiwum Kossowskich z Głogowy
- Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie
 - Zbiór Rękopisów
- Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
 - Zbiór Rękopisów
- Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
 - Dział Rękopisów
- Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraïni
 - Fond 49

Źródła drukowane

- Gierowski, Józef, oprac. *Rzeczpospolita w dobie upadku 1700–1740. Wybór źródeł*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1955.
- Hejnosz, Wojciech, wyd. *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Państwowego we Lwowie w dalszym ciągu wydawnictwa fundacyi Al. hr. Stadnickiego*. T. 25, *Lauda sejmikowe halickie 1696–1772*. Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1931.
- Kleczyński, Józef, i Franciszek Kulczycki, wyd. *Liczba głów żydowskich z taryfy roku 1765*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1898.
- Kulczycki, Franciszek, wyd. *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1887.
- Leszczyński, Stanisław. *Głos wolny wolność ubezpieczający*. B.m.w.: b.w., b.d.w.
- Pawiński, Adolf, wyd. *Dzieje Ziemi Kujawskiej oraz Akta historyczne do nich służące*. T. 5, *Lauda i instrukcje 1733–1795*. Warszawa: W Drukarni Józefa Bergera, 1888.
- Prochaska, Antoni, wyd. *Akta grodzkie i ziemskie z archiwum t. z. bernardyńskiego we Lwowie w dalszym ciągu wydawnictwa fundacyi Al. hr. Stadnickiego*. T. 23, *Lauda*

- sejmikowe wiszeńskie, lwowskie, przemyskie i sanockie 1731–1772*. Lwów: Towarzystwo Naukowe, 1928.
- Volumina Legum. Prawa, konstytucje i przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego i wszystkich prowincji należących na walnych sejmach uchwalonych*. T. 5–7. Sankt Petersburg: J. Ohryzko, 1860.
- Zwierzickowski, Michał, i Robert Kołodziej, wyd. *Akta sejmikowe województwa bełskiego. Lata 1696–1772 (1792)*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2021.
- Zwierzickowski, Michał, oprac. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1733–1763*. Warszawa: DiG, 2015.
- Zwierzickowski, Michał, Robert Kołodziej, i Andrzej Kamiński, red. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696–1732*. Poznań: Wyd. UAM, 2008.

Opracowania

- Achremczyk, Stanisław. „Obóz stanisławowski w Prusach Królewskich w latach 1733–1736”. *Rocznik Gdański* 46, z. 1 (1986): 115–135.
- Ciesielski, Tomasz. *Armia koronna w czasach Augusta III*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- Ciesielski, Tomasz. „Litwini wobec problemu aukcji wojska na sejmach Rzeczypospolitej w latach 40. XVIII wieku”. W *Parlamentskaya struktura władzy w systemie dziedziczonego państwa w Wielkim Księstwie Litewskim i Rzeczypospolitej w XV–XVIII stuleciach*. Red. Stysyapan F. Sokal i Andrey M. Yanushkevich, 296–311. Mińsk: BIP-S Plus, 2008.
- Ciesielski, Tomasz. „Potencjał militarny Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie polskiej wojny sukcesyjnej 1733–1735. Wybrane aspekty”. *Klio* 25, nr 2 (2013): 81–116.
- Ciesielski, Tomasz. „Problematyka badań nad skarbowością polską i litewską czasów saskich (lata 1717–1764)”. *Miscellanea Historico-Archivistica* 12 (2000): 85–103.
- Drozdowski, Marian. „Aktywizacja gospodarki Rzeczypospolitej po kryzysie przełomu XVII i XVIII wieku”. W *Polska – Saksonia w czasach Unii (1697–1763). Próba nowego spojrzenia*. Red. Kazimierz Bartkiewicz, 41–52. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1998.
- Drozdowski, Marian. *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce: 1764–1793: działalność budżetowa Sejmu Rzeczypospolitej w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*. Poznań: PWN, 2017.
- Dydała, Jerzy. „Kujawy w bezkrólewiu 1733 roku”. *Ziemia Kujawska* 23 (2010): 37–55.
- Dydała, Jerzy. „Polityka informacyjna prymasa Teodora Potockiego w bezkrólewiu 1733 roku”. W *Rozprawy z dziejów XVIII wieku. Z dziejów komunikacji społecznej epoki nowożytnej*. Red. Jerzy Wojtowicz, 63–78. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1993.
- Glabisz, Grzegorz. „Województwa poznańskie i kaliskie w bezkrólewiu 1733 r.” W *W podróży przez wiek osiemnasty. Studia i szkice z epoki nowożytnej. Dedykowane Profesorowi Jerzemu Dydałce*. Red. Adam Perłakowski, Monika Wyszomirska i Michał Zwierzickowski, 51–69. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2015.
- Guldon, Zenon. „Osadnictwo żydowskie i liczebność Żydów na ziemiach Rzeczypospolitej w okresie przedrozbiorowym”. *Czasy Nowożytne* 4 (1998): 23–36.
- Керсновский, Антон А. *История русской армии*. Т. 1. Москва: Голос, 1992.

- Konopczyński, Władysław. *Dzieje Polski nowożytnej*. T. 2, 1648–1795. Warszawa: Gebethner i Wolff, 1936.
- Kosińska, Urszula. *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2003.
- Kosińska, Urszula. „Stosunek szlachty na sejmach 1718–1720 do postanowień traktatu warszawskiego i Sejmu Niemego”. W *Sejm Niemy. Między mitem a reformą państwa*. Red. Michał Zwierzykowski, 266–285. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2019.
- Krawczak, Henryk. „Sprawa aukcji wojska na sejmach za panowania Augusta III”. *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 7, cz. 2 (1961): 3–44.
- Kubiczek, Franciszek, red. *Historia Polski w liczbach*. T. 2. Warszawa: GUS, 2006.
- Lisek, Adam. „Aktywność obozu stanisławowskiego w województwie sandomierskim w latach 1733–1736”. W *Od Lwówka Śląskiego do Lwowa. Studia i materiały z dziejów południowej Polski*. Red. Zdzisław Budzyński, 276–297. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2012.
- Lisek, Adam. „Kilka uwag o postawie stronników Stanisława Leszczyńskiego w województwie lubelskim na sejmach i sejmikach okresu bezkrólewia i wojny o tron polski 1733–1734”. *Wieki Stare i Nowe* 16, nr 21 (2021): 1–22. <https://doi.org/10.31261/WSN.2021.21.07>.
- Lisek, Adam. *Obóz stanisławowski w województwie ruskim w okresie bezkrólewia i wojny o tron polski w latach 1733–1736*. Kraków: Universitas, 2014.
- Lisek, Adam. „Postawa polityczna szlachty bełskiej w okresie 1733–1736”. W *Urzędy państwowe, organy samorządowe i kościelne oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku*. Red. Henryk Gmiterek i Janusz Łosowski, 171–195. Kraków: Avalon, 2010.
- Lisek, Adam. „Postulaty polityczne szlachty województwa mazowieckiego na sejmikach poselskich przed konwokacją 1733 roku”. *Wieki Stare i Nowe* 14, nr 19 (2019): 143–161. <https://doi.org/10.31261/WSN.2019.19.10>.
- Lisek, Adam. „Stosunek szlachty województwa sandomierskiego do powtórnej elekcji Stanisława Leszczyńskiego i wojny o tron polski w latach 1733–1736”. W *Po unii – sejmiki szlacheckie w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku*. Red. Henryk Lulewicz i Marek Wagner, 277–302. Siedlce: Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, 2013.
- Lisek, Adam. „Uwagi w sprawie orientacji politycznej szlachty ziemi chełmskiej w latach 1733–1736”. *Rocznik Przemyski. Historia* 39 (2003): 65–75.
- Lisek, Adam. „Wokół postawy szlachty województwa ruskiego na sejmikach przedsejmowych, relacyjnych i sejmach okresu bezkrólewia oraz w okresie wojny domowej w latach 1733–1736”. W *Nad społeczeństwem staropolskim*. T. 1. Red. Karol Łopatecki i Wojciech Walczak, 107–122. Białystok: Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, 2007.
- Macuk, Andrei. *Gramadska-palityčnae žyccë Vălikaga Knâstva Litoŭskaga ŷ časy beskaraleŭa 1733–1735 gg*. Mińsk: Biełaruskaja nawuka, 2020.
- Niedziela, Rafał. *Pisma polityczne w okresie bezkrólewia i wojny o tron polski po śmierci Augusta II Mocnego (1733–1736)*. Kraków: Historia Iagellonica, 2005.
- Nycz, Michał. *Geneza reform skarbowych Sejmu Niemego Studium z dziejów skarbowo-wojskowych z lat 1697–1717*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1938.

- Olszewski, Henryk. *Doktryny prawno-ustrojowe czasów saskich 1697–1740*. Warszawa: PWN, 1961.
- Palkij, Henryk. *Sejmy 1736 i 1738 roku. U początków nowej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2000.
- Palkij, Henryk. „Praca komisji aukcji wojska w latach 1736–1738”. *Kwartalnik Historyczny* 106, nr 1 (1999): 19–44.
- Panek, Agnieszka. „Stanowisko szlachty lubelskiej i jej przywódców wobec wojny o tron Polski (1733–1735)”. W *Polska – Saksonia w czasach unii (1697–1763). Próba nowego spojrzenia*. Red. Kazimierz Bartkiewicz, 120–146. Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 1998.
- Perłakowski, Adam. *Jan Jerzy Przebendowski jako podskarbi wielki koronny (1703–1729) Studium funkcjonowania ministerium*. Kraków: Historia Iagellonica, Lubuskie Towarzystwo Naukowe, 2004.
- Rostworowski, Emanuel. *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*. Warszawa: PWN, 1957.
- Woźnicki, Marek. „Reformy ceł i podatków w Rzeczypospolitej w latach 1764–1766”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska – Sectio F* 69, z. 1–2 (2014): 151–166.
- Zielińska, Zofia. „Rosja wobec polskich planów aukcji wojska w 1738 roku”. *Kwartalnik Historyczny* 107, z. 3 (2000): 3–25.
- Zielińska, Zofia. „Rosja wobec polskich planów aukcji wojska w 1740 roku”. *Ikonotheka* nr 13 (1998): 248–254.
- Zielińska, Zofia. *Walka „familii” o reformę Rzeczypospolitej 1743–1752*. Warszawa: PWN, 1983.
- Zwierzyski, Michał. *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696–1732*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010.
- Zwierzyski, Michał. „Z dziejów negocjacji warszawskich przed Sejmem Niemym – geneza dwóch konstytucji: o regulaminie punktualnej płacy i dyscyplinie wojskowej w świetle diariusza autorstwa Antoniego Sebastiana Dembowskiego”. W *Studia nad konfederacją tarnogrodzką i Sejmem Niemym*. Red. Tomasz Ciesielski, 105–129. Warszawa: Neriton, 2020.

Prasa

- Zwierzyski, Michał. „Kompromis, który trwał niemal pół wieku”. *Pieniądz i społeczeństwo na ziemiach polskich*. Dodatek do *Mówią Wieki*, maj 9, 2019, 93–80.

Prace niepublikowane

- Tomaszewski, Michał. „Z dziejów przedostatniego bezkrólewia. Szlachta koronna wobec zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego Rzeczypospolitej w 1733 r.” Praca magisterska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2023.
- Tomaszewski, Michał. „Ustawodawstwo sejmowe doby bezkrólewia 1733 r. a bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne Rzeczypospolitej”. *Studia z Dziejów Polskiej Historiografii Wojskowej* 24 (w druku).

Internet

- Zielińska, Zofia. „Niesuwerenna Rzeczpospolita Augusta III”. Youtube. Dostęp kwiecień 21, 2024. https://www.youtube.com/watch?v=jCx4Wc_EZIU&ab_channel=Kanon21Akademia.

STRESZCZENIE

**Michał Tomaszewski, Z dziejów przedostatniego bezkrólewia.
Sprawa aukcji wojska w koronnych instrukcjach sejmikowych
przed Sejmem konwokacyjnym 1733 roku**

Sprawa aukcji wojska w polskiej historiografii kojarzy się głównie z parlamentaryzmem polskich początków panowania Augusta III. Nie prowadzono jednakże jeszcze głębokich badań nad postawą szlachty koronnej dotyczącej tej kwestii przed rokiem 1733. Niniejszy artykuł dotyczy kwestii związanych z postawą szlachty koronnej podczas początków bezkrólewia 1733 r. wobec sytuacji zagrożenia państwa i faktu słabości militarnej Rzeczypospolitej. Na podstawie akt sejmikowych, a w tym przypadku instrukcji poselskich na sejm konwokacyjny, została podjęta próba rekonstrukcji poglądów szlachty koronnej na postulat aukcji wojska. Tekst został podzielony na dwie części. Pierwsza odnosi się do poglądów szlachty koronnej odnośnie do idei aukcji, a druga traktuje o kwestiach finansowych i projektach skarbowo-wojskowych przedstawionych w instrukcjach. Artykuł został opatrzony trzema wykresami oraz jedną tabelą, które pomogły w graficznym przedstawieniu wyników badań.

Słowa kluczowe: bezkrólewie, August III, Stanisław Leszczyński, Sejm, sejmi, Rzeczpospolita Obojga Narodów, wojna o sukcesję polską, aukcja wojska

SUMMARY

**Michał Tomaszewski, From the History of the Penultimate
Interregnum. The Case of the Army Auction in the Crown *Sejmik*
Instructions before the Convocation *Sejm* of 1733**

The issue of the augmentation of the Crown army is mainly associated in Polish historiography with the parliamentarism of the Polish early reign of August III. However, no in-depth research has yet been conducted into the attitude of the Crown nobility to this issue before 1733. This article deals with issues related to the attitude of the Crown nobility during the early 1733 interregnum to the situation of a threat to the state and the fact of the Republic's military weakness. On the basis of *sejmiks* records and, in this case, deputies' instructions to the Convocation *Sejm*, an attempt has been made to reconstruct the views of the Crown nobility on the postulate to increase the size of the army. The text has been divided into two parts. The first refers to the views of the Crown nobility on the idea of an auction and the second deals with the financial issues and treasury and military projects presented in the instructions. The article is accompanied by two graphs and one table, which help to present the results of the research graphically.

Keywords: interregnum, August III, Stanisław Leszczyński, *Sejm*, *sejmiks*, Polish-Lithuanian Commonwealth, War of the Polish Succession, military auction

ZUSAMMENFASSUNG

**Michał Tomaszewski, Aus der Geschichte des vorletzten
Interregnums. Die Frage der Heeresversteigerungen
in den *Sejmik*-Instruktionen vor dem Konvokationssejm von 1733**

Die Frage der Heeresversteigerungen wird in der polnischen Geschichtsschreibung vor allem mit dem Parlamentarismus der frühen polnischen Herrschaft Augusts III. in Verbindung gebracht. Die Haltung des Kronadels in dieser Frage vor 1733 ist jedoch noch nicht eingehend erforscht worden. Der vorliegende Beitrag befasst sich mit der Frage, wie der Kronadel zu Beginn des Interregnums von 1733 auf die Situation einer Bedrohung des Staates und die Tatsache der militärischen Schwäche der polnischen Adelsrepublik reagierte. Anhand der *Sejmik*-Akten und in diesem Fall der Instruktionen der Deputierten an den Konvokationssejm wurde versucht, die Haltung des Kronadels zur Forderung nach einer Heeresversteigerung zu rekonstruieren. Der Text ist in zwei Teile gegliedert. Der erste Teil bezieht sich auf die Ansichten des Kronadels über die Idee einer Versteigerung und der zweite Teil behandelt die finanziellen Fragen und die in den Instruktionen vorgestellten Finanz- und Militärprojekte. Der Aufsatz enthält zwei Schaubilder und eine Tabelle, die dazu beitragen, die Ergebnisse der Untersuchung grafisch darzustellen.

Schlüsselwörter: Interregnum, August III., Stanislaus Leszczyński, *Sejm*, *Sejmik*, Polnisch-Litauische Adelsrepublik, Polnischer Erbfolgekrieg, Heeresversteigerung